

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ, МАКРО- І МІКРОЕКОНОМІКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

**ДОСВІД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇН СВІТУ:
УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

студента 2-го курсу ОС «Магістр»
денної форми навчання
спеціальності 051 «Економіка»
освітньо-наукової програми
«Економіка та економічна політика»
Нечая Олексія Сергійовича

Науковий керівник: к.е.н., доцент
Лозова Ганна Матвіївна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів
без відповідних посилань

Нечай О.С.

(підпис)

Роботу допущено до захисту в Екзаменаційній комісії рішенням кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки від «15» травня 2026 року, протокол № 11

Завідувач кафедри
економічної теорії,
макро- і мікроекономіки

д.е.н., професор Аліна ХОДЖАЯН

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ	7
1.1. Вивчення впливу воєнних конфліктів на національну економіку через осмислення економічних механізмів війни	7
1.2. Воєнна економіка: особливості трансформації господарської системи	16
1.3. Повоєнна відбудова країни: сутність, основні фази та виміри.....	20
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇН	27
2.1. Відновлення європейських економік після Другої світової війни: досвід країн Західної Європи та План Маршалла	27
2.2. Міжнародний досвід повоєнної відбудови країн Азії: кейси Японії та Південної Кореї	35
2.3. Проблеми та виклики у повоєнній реконструкції: досвід Іраку, Лівану та Афганістану	45
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	54
3.1. Вплив воєнних шоків на соціально-економічний розвиток України.....	54
3.2. Аналіз політики повоєнної відбудови: стратегія та ключові напрямки	62
3.3. Шляхи та перспективи міжнародної співпраці України в процесі економічної реконструкції та відбудови	71
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що повномасштабна війна стала для України безпековим викликом і водночас глибоким економічним шоком, наслідки якого виходять за межі поточного скорочення виробництва чи руйнування інфраструктури. Воєнні дії змінили просторову структуру економіки, посилили залежність державних фінансів від зовнішньої підтримки, спричинили втрати фізичного й людського капіталу, погіршили інвестиційні очікування та загострили проблему довгострокової економічної стійкості. За таких умов питання повоєнної відбудови набуває практичного й наукового значення, оскільки йдеться про вибір моделі розвитку, яка має забезпечити не просте повернення до довоєнного стану, а формування більш продуктивної та стійкої господарської системи.

Досвід інших країн показує, що повоєнна реконструкція не має універсального сценарію. В одних випадках зовнішня допомога, державна координація та структурна модернізація створювали умови для тривалого економічного зростання; в інших – значні фінансові ресурси не давали очікуваного результату через слабкість інститутів, безпекову нестабільність, корупцію, фрагментацію влади або відсутність узгодженої стратегії розвитку. Для України це порівняння важливе не як набір готових рішень, а як спосіб визначити умови, за яких відбудова може стати основою довгострокового розвитку, а не лише частковим відновленням окремих секторів.

Стан наукової розробки теми. Наукова розробка проблеми спирається на дослідження економіки війни, інституційної економіки, економічного розвитку та постконфліктної реконструкції. Теоретичну основу роботи становлять підходи Дж. М. Кейнса, Д. Норта, П. Коллієра, Д. Кіна, Д. Аджемоглу, Дж. Робінсона та інших авторів, а також праці, присвячені досвіду відбудови Західної Європи, Японії, Південної Кореї, Іраку, Лівану й Афганістану. Український випадок потребує окремого аналізу, оскільки поєднує масштабні руйнування, безпекову невизначеність, високу роль

міжнародної підтримки, євроінтеграційний вектор і потребу в оновленні виробничої структури.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз теоретичних засад і практичного досвіду повоєнної відбудови країн світу, визначення чинників повоєнної реконструкції, а також обґрунтування шляхів і перспектив економічного відновлення України з урахуванням міжнародного досвіду.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначено такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до аналізу впливу воєнних конфліктів на національну економіку;
- розкрити особливості функціонування воєнної економіки та трансформації господарської системи в умовах тривалого збройного конфлікту;
- систематизувати концептуальні підходи до повоєнної відбудови та визначити основні моделі післявоєнної реконструкції;
- проаналізувати досвід відновлення економік Західної Європи після Другої світової війни та роль Плану Маршалла;
- дослідити досвід післявоєнної модернізації Японії та Південної Кореї як приклади інвестиційно-промислового відновлення;
- визначити інституційні, безпекові та фінансово-економічні чинники, що обмежували результативність повоєнної реконструкції в Іраку, Лівані та Афганістані;
- оцінити поточний соціально-економічний стан України в умовах повномасштабної війни;
- обґрунтувати стратегічні напрями державної політики повоєнної відбудови України з урахуванням міжнародного досвіду;
- емпірично перевірити зв'язок між темпами економічного зростання, інвестиціями, часткою переробної промисловості, експортом, прямими іноземними інвестиціями та інфляційною динамікою;

- визначити шляхи й перспективи міжнародної співпраці України у процесі економічної реконструкції та відбудови.

Об'єктом дослідження є процеси повоєнної відбудови та соціально-економічного відновлення національних економік у постконфліктних умовах.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та стратегії повоєнної економічної відбудови країн світу, а також можливості їх адаптації до умов післявоєнного відновлення України.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Метод аналізу і синтезу застосовано для узагальнення теоретичних підходів до впливу війни на економічний розвиток і процесів повоєнної реконструкції. Порівняльно-історичний метод використано для дослідження досвіду відновлення Західної Європи, Японії, Південної Кореї, Іраку, Лівану та Афганістану. Метод систематизації дав змогу виокремити основні моделі повоєнної відбудови та порівняти їх за ключовими ознаками. Статистичний і графічний методи використано для аналізу соціально-економічного стану України в умовах війни. Економетричне моделювання застосовано для перевірки зв'язку між економічним зростанням і окремими структурними чинниками розвитку. Метод узагальнення використано для формулювання висновків щодо можливих напрямів повоєнного відновлення України.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці зарубіжних дослідників з проблем економіки війни, повоєнної реконструкції, інституційної економіки та економічного розвитку; офіційні статистичні дані Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Національного банку України, Державної служби статистики України; аналітичні матеріали Європейської комісії, Світового банку, українських державних інституцій та дослідницьких центрів щодо оцінки втрат, потреб відновлення, міжнародної допомоги й перспектив реконструкції України.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості використання сформульованих висновків для обґрунтування стратегічних

напрямів повоєнного відновлення України, зокрема щодо поєднання міжнародної фінансової підтримки, промислової модернізації, експортної орієнтації, відновлення людського капіталу та зміцнення інституційної спроможності держави.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (83 найменування) і додатків. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок. Робота містить 6 таблиць, 12 рисунків та 5 додатків

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

1.1. Вивчення впливу воєнних конфліктів на національну економіку через осмислення економічних механізмів війни

Воєнний конфлікт є одним із найбільш руйнівних шоків для національної економіки: систематичні емпіричні дані свідчать, що один рік активних бойових дій у середньому скорочує реальний ВВП країни на 12% у десятирічній перспективі, причому без ознак автоматичного повернення до довоєнного тренду [1]. Разом з тим масштаб, механізми та довгострокові наслідки цього впливу суттєво різняться залежно від типу, інтенсивності та тривалості конфлікту, що зумовлює необхідність його чіткої операційної ідентифікації. Різні теоретичні школи по-різному інтерпретують природу цих наслідків – від порушення ринкової рівноваги до руйнування інституційного середовища, – що потребує систематичного огляду наявних підходів та їх критичного зіставлення.

У міжнародно-правовій та науковій літературі воєнний конфлікт визначається через організоване застосування збройної сили між політичними акторами. У міжнародному гуманітарному праві базовим є поділ на міжнародні збройні конфлікти, що виникають між двома або більше державами, та неміжнародні збройні конфлікти, у яких однією зі сторін виступає організоване недержавне збройне формування [2]. У базі UCDP/PRIO збройний конфлікт трактується через наявність несумісності між сторонами, застосування збройної сили та досягнення мінімального порогу бойових втрат; війна, відповідно, відокремлюється від менш інтенсивних конфліктів за вищим рівнем смертності [3]. У макроекономічних дослідженнях, зокрема в підходах МВФ, для оцінки наслідків війни додатково враховується відносний масштаб втрат щодо чисельності населення, оскільки однакова абсолютна кількість загиблих може мати різну економічну вагу для великих і малих країн [4].

У межах цієї роботи воєнний конфлікт розглядається як організоване збройне протистояння, що супроводжується не лише прямими людськими й матеріальними втратами, а й порушенням нормального функціонування національної економіки. Для економічного аналізу важливими є не тільки правовий статус конфлікту, а й його інтенсивність, тривалість, територіальне охоплення та здатність впливати на виробництво, державні фінанси, інвестиції, зовнішню торгівлю, ринок праці й інституційне середовище. Саме тому в подальшому аналізі повномасштабна міждержавна війна розглядається як тип конфлікту, що має системний вплив на ключові параметри економічного розвитку.

Критерії класифікації воєнних конфліктів у цій роботі використовуються не як самостійна правова проблема, а як спосіб пояснити різну глибину економічних наслідків війни. Для цього враховуються характер сторін, інтенсивність бойових дій, тривалість, географічне охоплення та масштаб порушення господарських зв'язків. Короткі локальні конфлікти частіше створюють обмежені втрати, тоді як затяжні війни здатні одночасно руйнувати фізичний капітал, змінювати ринки праці, послаблювати інвестиційну активність і підвищувати інституційну невизначеність [5]. Така логіка важлива для цієї роботи, оскільки український досвід належить не до локального шоку, а до повномасштабної війни з тривалими макроекономічними та структурними наслідками.

Осмислення економічних механізмів війни такого масштабу – від руйнування виробничого потенціалу до деградації інституційного середовища – формує одне з найскладніших питань сучасної економічної теорії. Складність полягає в першу чергу в принциповій теоретичній розбіжності між підходами, кожен з яких фіксує реальні виміри проблеми, але жоден не вичерпує її повністю.

Неокласичний підхід трактує воєнний конфлікт передусім як порушення рівноваги та примусовий перерозподіл обмежених ресурсів. У мирних умовах капітал, праця й виробничі потужності розподіляються через ринкові сигнали,

очікувану прибутковість і приватні інвестиційні рішення. Війна змінює цю логіку: держава різко збільшує попит на оборонні ресурси, переорієнтовує бюджетні видатки, робочу силу, логістику й частину виробництва на потреби безпеки. У межах неокласичної рамки це означає зростання альтернативних витрат: додаткове виробництво воєнних благ досягається ціною скорочення цивільного споживання, приватних інвестицій або майбутнього нагромадження капіталу.

Такий вибір між воєнними та цивільними благами унаочнюється через криву виробничих можливостей і в економічній літературі відомий як модель «гармати проти масла» (рис. 1.1). Вона показує, що за обмеженості ресурсів нарощування оборонного виробництва не є нейтральним для цивільної економіки: воно витісняє частину споживання, інвестицій або виробництва товарів мирного призначення. Для аналізу війни важливо враховувати й інший ефект. Бойові дії не лише змінюють розподіл наявних ресурсів, а й руйнують саму виробничу базу; у графічній моделі це можна показати як зміщення кривої виробничих можливостей досередини, що відображає втрату фізичного капіталу, робочої сили та частини майбутнього випуску [6].

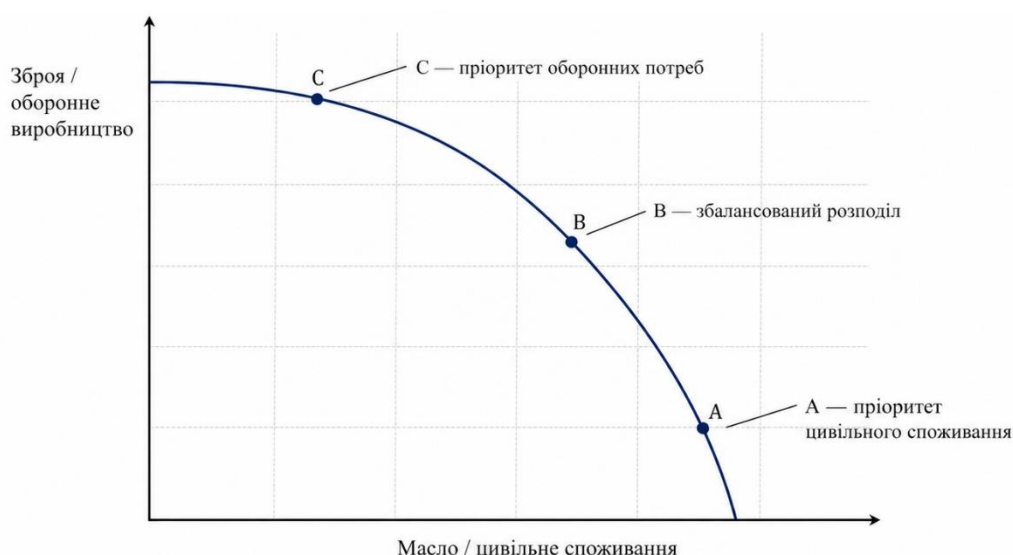

Рис. 1.1. Модель «гармати проти масла»

Джерело: складено автором на основі [6]

Модель «гармати проти масла» фіксує поточний вибір між воєнними та цивільними благами, але для довшого горизонту важливішим є вплив війни на накопичення капіталу, інвестиції та майбутній випуск. У неокласичних моделях зростання довгострокова динаміка економіки пов'язується з капіталоозброєністю, заощадженнями та технологічним прогресом [7]. Воєнний шок порушує цю динаміку через фізичне руйнування активів, зростання ризиків, скорочення приватних інвестицій і переорієнтацію державних ресурсів на оборону [6; 8].

У моделі Солоу–Свона воєнні втрати можуть бути описані як скорочення запасу капіталу й відхилення економіки від попередньої траєкторії зростання [7]. Теоретично це відкриває можливість для прискореного відновлення, якщо інвестиції після завершення конфлікту перевищують вибуття капіталу. Проте така логіка працює лише за умови, що зберігаються базові параметри розвитку: здатність до заощаджень, доступ до фінансування, людський капітал, інституційна передбачуваність і технологічна спроможність. У реальних воєнних економіках саме ці умови часто порушуються. Тому неокласична модель корисна для пояснення втрат фізичного капіталу, але не дає достатньої відповіді на питання, чому одні країни після війни швидко відновлюють зростання, а інші залишаються в пастці слабких інвестицій і низької продуктивності.

Обмеження неокласичного підходу полягає в тому, що він спирається на припущення про дієві ринки, передбачувану поведінку агентів і можливість поступового повернення до рівноваги. Під час війни ці припущення часто не виконуються: підприємства працюють в умовах ризику фізичного знищення активів, домогосподарства змінюють споживчу й міграційну поведінку, а держава ухвалює рішення не лише з міркувань ефективності, а й з огляду на виживання. Тому неокласична логіка потрібна для розуміння альтернативних витрат і втрат капіталу, але її недостатньо для пояснення фінансової, соціальної та інституційної трансформації економіки під час тривалого конфлікту.

Кейнсіанська школа пояснює економічні наслідки війни через зміну сукупного попиту, зайнятості та ролі держави. На відміну від неокласичної логіки, тут ринок не розглядається як механізм, що автоматично повертає економіку до рівноваги після шоку. Дж. М. Кейнс у «Загальній теорії зайнятості, відсотку та грошей» обґрунтовував, що недостатній сукупний попит може тривалий час утримувати економіку нижче потенційного рівня виробництва [9]. В умовах війни ця проблема ускладнюється: приватні інвестиції скорочуються через невизначеність, споживання домогосподарств стає обережнішим, а частина виробничої бази може бути зруйнована або переорієнтована на оборонні потреби.

Відповіддю на такий шок у кейнсіанській логіці є активна фіскальна політика. Зростання державних видатків, зокрема воєнних, може підтримати зайнятість і частково компенсувати падіння приватного попиту. Теоретично цей ефект описується через фіскальний мультиплікатор: первісне збільшення державних видатків спричиняє ширше зростання доходу через подальше розширення споживчих витрат [9,10].

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - MPC} \cdot \Delta G \quad (1.1)$$

де ΔY – приріст національного доходу;

MPC – гранична схильність до споживання;

ΔG – приріст державних видатків.

Графічне відображення цього механізму через модель «кейнсіанського хреста» подано на рис. Б.1 (див. додаток Б).

Практична дія мультиплікатора залежить від стану економіки. Якщо існують незадіяні ресурси, державні видатки можуть підтримати виробництво й зайнятість. Коли ж економіка наближається до мобілізаційного режиму, а частина виробничих потужностей зруйнована або перевантажена оборонними

потребами, фінансовий імпульс слабше перетворюється на реальний випуск і частіше створює інфляційний тиск [11,12].

Окреме значення має праця Дж. М. Кейнса «How to Pay for the War» (1940), у якій розглянуто фінансування воєнних видатків через оподаткування, державні запозичення, грошову емісію та примусові заощадження [10]. Для Кейнса головною проблемою було не лише знайти ресурси для війни, а й стримати інфляційний тиск за обмеженої товарної пропозиції. Податки стримують попит, але можуть пригнічувати цивільну активність; борг переносить частину тягаря війни на майбутнє; емісія дає швидкий ресурс, проте в умовах дефіциту товарів діє як прихований податок через знецінення доходів і заощаджень [10,13].

Взаємодію фінансової та монетарної політики у воєнній економіці можна пояснити через логіку IS–LM: зростання воєнних видатків підтримує сукупний попит, але водночас підвищує ризик витіснення приватних інвестицій. Якщо центральний банк пом'якшує монетарну політику, ефект витіснення частково послаблюється, однак зростає ризик інфляційного фінансування війни [13; 14]. Графічне відображення цього механізму подано на рис. В.1 (див. додаток В).

Сучасні кейнсіанські підходи важливі тим, що пояснюють тривалі наслідки тимчасових шоків через поняття гістерезису. Для воєнної економіки це означає, що падіння виробництва, інвестицій і зайнятості може не зникнути автоматично після завершення бойових дій. Руйнування виробничих ланцюгів, міграція кваліфікованих працівників і тривала невизначеність здатні знизити потенційний ВВП, а не лише тимчасово відхилити економіку від тренду [15,16].

Межа кейнсіанського підходу полягає в тому, що він краще пояснює стабілізацію попиту, ніж відновлення зруйнованої пропозиції. Для короткострокової антикризової політики це важливо: держава справді має підтримувати доходи, зайнятість і базове функціонування економіки. Але війна створює обмеження, які не знімаються самим збільшенням видатків. Якщо зруйновані підприємства, порушена логістика, бракує кадрів, а права власності

й контракти стають менш передбачуваними, фіскальний стимул може підтримати виживання економіки, але не гарантує її довгострокового відновлення. Саме тому кейнсіанська логіка потребує доповнення інституціональним підходом.

Інституціональний підхід зміщує увагу з обсягів ресурсів на правила, за якими ці ресурси розподіляються й використовуються. У цьому підході війна важлива не лише як шок для виробництва чи сукупного попиту, а як фактор руйнування формальних і неформальних інститутів, що забезпечують координацію економічної діяльності. Д. Норт визначав інститути як «правила гри» в суспільстві, які структурують взаємодію між економічними агентами та знижують невизначеність [17]. Для аналізу воєнного конфлікту це означає, що економічні втрати виникають не тільки через фізичне руйнування активів, а й через ослаблення прав власності, контрактного середовища, механізмів примусу до виконання зобов'язань і довіри до державних рішень.

Базовим інструментом інституціонального підходу є трансакційні витрати – витрати пошуку інформації, укладання угод, контролю за їх виконанням і захисту від опортуністичної поведінки [17]. Під час війни вони різко зростають: підприємства стикаються з ризиком втрати активів, розривом контрактів, дорожчою логістикою, нестачею інформації про майбутній попит і слабшим захистом прав власності. Тому навіть за наявності фінансових ресурсів виробництво й інвестиції можуть відновлюватися повільно, якщо економічному обміну бракує передбачуваних правил і довіри [18].

Підхід Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона поглиблює цей аналіз через розмежування між інклюзивними та екстрактивними інститутами [19]. Інклюзивні інститути підтримують ширший доступ до економічної діяльності, захист прав власності й конкуренцію, тоді як екстрактивні концентрують ресурси та владу в обмежених групах. Для аналізу війни ця логіка важлива не як готова схема, а як попередження про інституційні ризики. Тривалий конфлікт може посилювати риси екстрактивності: розширюються дискреційні повноваження держави, зростає роль неформальних домовленостей,

послаблюється судовий захист, а доступ до ресурсів і майбутніх вигод від відбудови може ставати нерівним. Проте такий результат не є автоматичним. Він залежить від якості державного управління, прозорості розподілу ресурсів і здатності післявоєнних реформ не допустити закріплення воєнних практик у мирній економіці.

Для пояснення довгострокових наслідків війни важливою є концепція залежності від попередньої траєкторії. Її зміст полягає в тому, що інституційні зміни, які виникають під час кризи, можуть зберігатися й після зникнення початкового шоку [17]. У воєнній економіці це особливо помітно: тимчасові обмеження, ручний розподіл ресурсів, тіньові канали постачання або послаблення контролю можуть поступово перетворюватися на стійкі практики. Тому інституційні втрати війни часто відновлюються повільніше, ніж фізична інфраструктура. Вони проявляються у слабшому правозастосуванні, нижчій довірі інвесторів і вищих витратах економічної координації.

Інституціональний підхід важливий для цієї роботи тим, що пояснює різницю між формальним припиненням руйнувань і реальним економічним відновленням. Війна може завершитися, але якщо не відновлюються права власності, передбачуваність правил, керованість публічних фінансів і здатність держави координувати відбудову, економіка зберігає риси нестабільності. У цьому сенсі інституціональна логіка доповнює неокласичні та кейнсіанські підходи: вона показує, чому сам по собі ресурс або фіскальний стимул ще не гарантує відновлення.

Разом із тим інституціональний підхід має межі. Він добре пояснює, чому слабкі правила, корупція чи недовіра стримують розвиток, але гірше показує, чому в окремих конфліктах насильство стає економічно вигідним для певних груп. Для цього потрібна окрема рамка – економіка конфлікту, яка розглядає війну не тільки як шок або інституційний збій, а і як середовище зі специфічними інтересами, рентами та стимулами до продовження нестабільності.

Економіка конфлікту розглядає війну інакше, ніж класичні макроекономічні підходи. Конфлікт тут постає не тільки як зовнішній шок для виробництва чи державних фінансів, а як результат рішень акторів, що змагаються за ресурси, владу й ренту [20]. Такий погляд важливий для аналізу повоєнної відбудови: війна може створювати групи, для яких насильство, контроль над потоками ресурсів або тіньовими ринками стають джерелом доходу. Після формального завершення бойових дій ці інтереси не зникають автоматично.

У межах економіки конфлікту для подальшого аналізу мають значення дві ідеї: пастка конфлікту та економічні стимули до збереження нестабільності. Теорія знищення капіталу вже частково пояснена через неокласичну логіку втрат фізичних активів, тому в цьому контексті важливішим є питання про те, чому насильство може самовідтворюватися. П. Коллієр та А. Гоффлер пов'язують пастку конфлікту з взаємним підсиленням економічної відсталості, слабкості держави й низьких альтернативних витрат участі у збройній боротьбі [21; 22].

Д. Кін показує, що в окремих випадках насильство може виконувати економічні функції для вузьких груп: контроль над ресурсами, каналами постачання, гуманітарною допомогою, контрабандою або примусовим перерозподілом майна [23]. Для повоєнної реконструкції це означає, що потрібно демонтувати не лише фізичні наслідки війни, а й ренти та неформальні практики, які підтримували нестабільність. Інакше зовнішня допомога й відновлення інфраструктури можуть співіснувати з тіньовими ринками, слабким правозастосуванням і низькою довірою до держави.

Жоден із розглянутих підходів не дає вичерпного пояснення економічних наслідків війни. Неокласична логіка корисна для пояснення альтернативних витрат, втрат фізичного капіталу й ресурсного перерозподілу, однак вона слабше враховує ситуації, коли ринки фізично зруйновані, а інвестиційні рішення заблоковані невизначеністю. Кейнсіанський підхід точніше пояснює роль державних видатків, бюджетного дефіциту та стабілізаційної політики,

але його можливості обмежені там, де головною проблемою стає не нестача попиту, а руйнування виробничої бази, кадрів і логістики. Інституціональна школа є особливо важливою для аналізу відбудови, оскільки показує, чому фінансові ресурси не перетворюються автоматично на розвиток без передбачуваних правил, прав власності й державної спроможності. Економіка конфлікту, своєю чергою, дозволяє побачити, що війна може створювати власні ренти й стимули, які не зникають одразу після припинення бойових дій.

Війна розглядається як процес, що одночасно змінює ресурси, стимули та інституційні умови економічної поведінки. Така рамка є важливою для аналізу України: повоєнна відбудова не може зводитися лише до компенсації фізичних втрат або залучення зовнішнього фінансування. Її результат залежатиме від того, чи буде відновлено виробничу базу, людський капітал, довіру до правил і здатність держави координувати реконструкцію. Така логіка безпосередньо підводить до аналізу воєнної економіки як особливого режиму функціонування господарської системи в умовах тривалого конфлікту.

1.2. Воєнна економіка: особливості трансформації господарської системи

Війна змінює не тільки обсяг виробництва чи структуру державних видатків. За тривалого конфлікту перебудовується сам порядок господарської координації: частина ресурсів спрямовується на оборону, держава посилює контроль над критичними потоками, бізнес скорочує горизонти планування, а ринки праці й капіталу працюють в умовах підвищеного ризику. Для опису такого стану в економічній літературі використовується поняття воєнної економіки.

У літературі поняття воєнної економіки не має одного вузького значення. У підході Дж. М. Кейнса, сформульованому в праці «How to Pay for the War», головним є питання фінансування війни: держава має мобілізувати ресурси для оборони, але водночас стримати інфляційний тиск, який виникає через надлишковий попит за обмеженої товарної пропозиції [10]. Така логіка

розкриває фіскальний і монетарний вимір воєнної економіки, але слабше пояснює зміни у виробництві, логістиці та ринках праці.

Інший підхід сформувався в економічній історії воєн. М. Гаррісон розглядає воєнну економіку через мобілізацію й державну координацію ресурсів: виробництва, праці, продовольства, транспорту, сировини та технологічних можливостей [24]. У цьому розумінні воєнна економіка є не просто збільшенням оборонних видатків, а перебудовою господарської системи під тиском військових потреб. Саме цей підхід дає змогу пояснити, чому під час масштабного конфлікту держава починає активніше впливати на пріоритети виробництва, канали постачання й розподіл дефіцитних ресурсів.

Третій акцент пропонує економіка конфлікту. Д. Кін показує, що в умовах тривалого насильства поряд з офіційною мобілізацією можуть виникати тіньові ринки, неформальні правила, ренти та групи, зацікавлені у збереженні нестабільності [23]. Це не є визначенням воєнної економіки у вузькому макроекономічному сенсі, але важливо доповнює його: війна змінює не тільки державні фінанси й виробництво, а й стимули економічних агентів.

Узагальнення цих підходів дає підстави трактувати воєнну економіку як особливий режим функціонування національної господарської системи, у якому державні фінанси, виробництво, ринки праці, інвестиційні рішення, зовнішньоекономічні потоки й механізми розподілу ресурсів пристосовуються до потреб ведення війни та підтримання базової стійкості держави. Таке визначення не зводить воєнну економіку до військово-промислового сектору. Йдеться про ширшу перебудову економіки, коли ринкові механізми продовжують діяти, але сильніше залежать від безпекових ризиків, державних пріоритетів і дефіциту ресурсів.

Одним із перших проявів переходу до режиму воєнної економіки є перебудова державних фінансів. Війна різко збільшує видатки на оборону, безпеку, логістику, критичну інфраструктуру й соціальну підтримку населення, тоді як доходи бюджету можуть звужуватися через падіння виробництва, переміщення підприємств, міграцію та скорочення податкової

бази. За таких умов бюджетний дефіцит перестає бути випадковим відхиленням і стає одним із базових проявів воєнної економіки.

Фінансування воєнних потреб спирається на комбінацію інструментів: перерозподіл бюджетних видатків, податки, внутрішні й зовнішні запозичення, міжнародну допомогу, а в окремих випадках – монетарне покриття дефіциту. Кожен механізм має власну ціну: податки можуть пригнічувати цивільну активність, борг переносить частину тягара війни на майбутні періоди, зовнішня допомога посилює залежність від партнерів, а емісійне фінансування створює інфляційний ризик [10; 13]. Одночасно оборонні та соціальні потреби витісняють частину розвиткових видатків, тому після війни держава входить у відбудову з вищим борговим навантаженням, накопиченими соціальними потребами й обмеженим фіскальним простором.

Фіскальна мобілізація переходить у виробничу мобілізацію: частина ресурсів, потужностей і управлінської уваги спрямовується на оборонні та критично важливі сектори. У літературі цей процес описується як мілітаризація виробництва – зміна галузевих пріоритетів, структури попиту, каналів фінансування й механізмів розподілу ресурсів на користь потреб війни [25].

Під час війни ринкових сигналів недостатньо для швидкої концентрації ресурсів у стратегічних напрямках, тому зростає роль державної координації: оборонних замовлень, пріоритетного фінансування окремих виробництв, регулювання доступу до критичної сировини, енергетичних і логістичних потужностей [24]. Це змінює галузеві й просторові пропорції економіки: цивільні сектори можуть втрачати доступ до фінансування, робочої сили, імпортованих компонентів та логістики, тоді як оборонно орієнтовані й критично необхідні галузі отримують пріоритет. Частина підприємств переходить до оборонних замовлень або виробництва продукції подвійного призначення, а виробництво переміщується з територій високого ризику до безпечніших регіонів.

Оборонна переорієнтація впливає і на інноваційну структуру економіки. Під час війни зростає попит на технології зв'язку, розвідки, логістики, захисту, безпілотні системи та інші рішення подвійного призначення. Повоєнний ефект цієї зміни залежить від здатності держави й бізнесу перенести частину оборонних технологічних рішень у цивільне виробництво; без такої конверсії мілітаризація ризикує залишитися не джерелом модернізації, а структурним тягарем [26].

Мілітаризація виробництва змінює не тільки структуру випуску, а й ринки праці. Мобілізація, внутрішнє переміщення, зовнішня міграція та робота поза спеціалізацією скорочують доступну пропозицію праці, змінюють регіональну й професійну структуру зайнятості та підвищують попит на військові, інженерні, логістичні, медичні, кібернетичні й ремонтні компетенції. Участь у бойових діях, тривала перерва у професійній діяльності або міграція можуть знижувати специфічні навички працівників і подовжувати післявоєнну адаптацію ринку праці [27].

Окремий ризик пов'язаний із відтворенням людського капіталу. Війна перериває навчання, погіршує доступ до освіти, руйнує освітню інфраструктуру, погіршує здоров'я й послаблює соціальні зв'язки. Такі втрати можуть обмежувати майбутні доходи, продуктивність і соціальну мобільність, тому людський капітал відновлюється повільніше, ніж значна частина матеріальних активів [28,29].

Після втрат людського капіталу наступним обмеженням стає послаблення виробничого потенціалу. Війна одночасно зачіпає фізичний, фінансовий та інституційний капітал: матеріальну базу виробництва, доступ до ресурсів для інвестування і правила, що забезпечують економічну координацію. Фізичний капітал зазнає втрат через руйнування підприємств, житла, транспортної й енергетичної інфраструктури, логістичних вузлів та систем життєзабезпечення; фінансовий – через зростання невизначеності, ризиків неплатоспроможності, вартості кредитування й недовіри між економічними агентами [27].

Інституційний капітал послаблюється менш помітно, але його втрати можуть бути тривалішими. Воєнний конфлікт ускладнює захист прав власності, виконання контрактів, роботу судової системи, контроль за тіньовими практиками й передбачуваність державних рішень [17,19]. Тому повоєнне відновлення фізичних активів неможливе без фінансування, правової визначеності, довіри й передбачуваної державної політики.

Фіскальна мобілізація, виробнича переорієнтація, втрати людського капіталу й послаблення різних форм капіталу разом формують макроекономічні дисбаланси воєнної економіки. Інфляційний тиск виникає через поєднання бюджетного імпульсу та обмеженої пропозиції: держава збільшує оборонні й соціальні видатки, тоді як виробництво, логістика, енергетика й імпорتنі канали працюють із перебоями [10; 30]. Одночасно погіршується зовнішня позиція: руйнування виробничих потужностей і транспортної інфраструктури скорочує експортні надходження, а потреба в імпорті озброєнь, енергоносіїв, обладнання та критичних товарів зростає.

За таких умов стандартні інструменти стабілізації працюють із обмеженнями. Монетарне пом'якшення може посилювати інфляційний і валютний тиск, а фіскальна політика звужена потребою одночасно фінансувати оборону, соціальні потреби й критичну інфраструктуру. Тому воєнна економіка залишає після себе не тільки матеріальні руйнування, а й змінені бюджетні пріоритети, слабші інвестиційні очікування, фінансову вразливість та інституційні обмеження, які ускладнюють повоєнну відбудову.

1.3. Повоєнна відбудова країни: сутність, основні фази та виміри

Поняття повоєнної відбудови є центральним для аналізу економічного розвитку країн після завершення масштабних воєнних конфліктів. Його зміст не є однозначним: у різних дослідженнях акцент робиться на фізичній реконструкції, макроекономічній стабілізації, відновленні державної спроможності, поверненні економічної активності, соціальній інтеграції або довгостроковій модернізації. Така багатовимірність зумовлена тим, що війна

руйнує не лише матеріальні активи, а й фінансову стабільність, людський капітал, соціальні зв'язки, інституційну довіру та здатність держави координувати розвиток.

Для уточнення змісту поняття повоєнної відбудови доцільно зіставити підходи, що використовуються в дослідженнях постконфліктної реконструкції та міжнародного розвитку. Основні визначення цього поняття узагальнено в табл. А.1 (див. додаток А).

Узагальнення наведених підходів дає підстави розглядати повоєнну відбудову як процес відновлення базового функціонування держави й економіки, реконструкції фізичних активів, повернення людського капіталу, відновлення довіри до інститутів і переходу до стійкішої моделі розвитку. Для цієї роботи принциповим є те, що відбудова не ототожнюється з механічним поверненням до довоєнного стану. Вона може завершитися частковою стабілізацією, але за сприятливих умов здатна стати основою структурної модернізації.

У структурі повоєнної відбудови доцільно розрізняти три взаємопов'язані виміри – відновлення, реконструкцію та трансформацію (розвиток) (рис. 1.2). Відновлення охоплює макроекономічну стабілізацію й відновлення базових функцій; реконструкція – відбудову інфраструктури, житла та виробничих потужностей; трансформація – структурну модернізацію, інституційні зміни й підвищення продуктивності. Межі між цими вимірами є умовними, оскільки в реальній практиці повоєнної відбудови вони часто поєднуються [31].

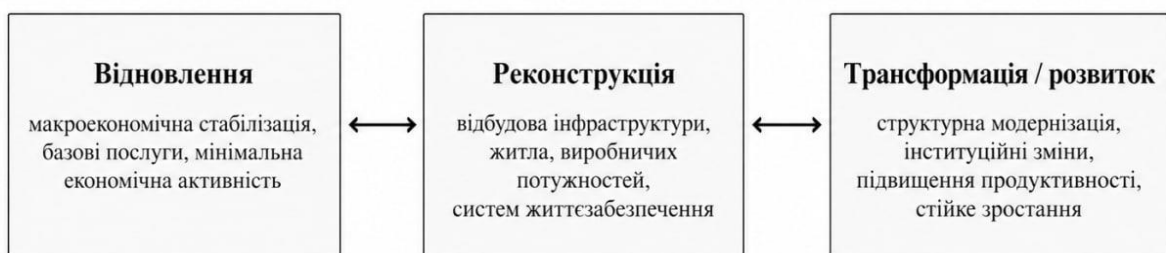

Рис. 1.2 – Основні виміри повоєнної відбудови

Джерело: складено автором на основі [31].

Ці виміри не утворюють жорсткої послідовності. Стабілізаційні заходи, фізична відбудова та модернізаційні зміни можуть відбуватися паралельно, а їхня результативність значною мірою залежить від інституційної спроможності держави та якості економічної координації.

З цією логікою пов'язаний принцип Build Back Better – відбудувати краще, ніж було. Його зміст полягає в тому, що реконструкція не повинна механічно відтворювати довоєнну структуру економіки, якщо саме вона містила вразливості й дисбаланси [33]. Для повоєнного відновлення це означає, що компенсація втрат має поєднуватися з підвищенням стійкості, продуктивності та інституційної якості.

Повоєнна відбудова має фазовий характер, але її етапи не слід розуміти як жорстку лінійну послідовність. У постконфліктних суспільствах безпекові, гуманітарні, економічні, інституційні та соціальні завдання часто реалізуються паралельно. У рамковому документі CSIS та AUSA постконфліктна реконструкція подається як перехід від початкової стабілізації до трансформаційного відновлення та формування умов для стійкого розвитку [34]. Узагальнену фазову логіку цього процесу подано на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Фазова логіка повоєнної відбудови

Джерело: складено автором на основі [34, 35, 36]

Стабілізаційна фаза спрямована на відновлення мінімальної функціональності держави та економіки: базової безпеки, гуманітарної підтримки, бюджету, критичних послуг, платіжної системи й основних каналів постачання. Реконструкційно-перехідна фаза пов'язана з відновленням інфраструктури, житла, виробничих потужностей, ринків праці, фінансового

посередництва та базових інституційних механізмів. У цей період міжнародна допомога поступово зміщується від гуманітарної підтримки до фінансування розвиткових програм [35, 36].

Фаза стійкого розвитку означає перехід до самопідтримуваного зростання через зміцнення інститутів, інтеграцію у міжнародні ринки, залучення приватних інвестицій і підвищення продуктивності. Підготовка до відбудови не повинна відкладатися до формального завершення війни: оцінка потреб, визначення пріоритетів, координація донорів, інституційний дизайн і критерії відбору проєктів можуть формуватися ще під час активної фази конфлікту [35, 36].

Зовнішнє фінансування й фізична реконструкція створюють необхідні, але недостатні умови для стійкого відновлення. Їхній результат залежить від того, чи здатна держава поєднати фінансові ресурси з макроекономічною стабільністю, правовою визначеністю, довірою до інститутів і координацією відбудовчих процесів. Без цих умов реконструкція може залишитися набором окремих проєктів, а не перейти в довгострокову траєкторію розвитку.

Макроекономічна стабілізація потрібна для повернення економічної активності, приватних інвестицій і нормального функціонування ринків. Вона охоплює контроль інфляції, відновлення бюджетної керованості, стабілізацію валютного курсу, управління боргом і поступове розширення податкової бази. Водночас після конфлікту стабілізація не може зводитися до жорсткої економії, оскільки держава має фінансувати базові послуги, підтримку постраждалих груп і реконструкцію критичної інфраструктури [35].

Інституційний вимір визначає, чи перетворюється фінансування на реальне відновлення. Інвестиції, повернення бізнесу, використання міжнародної допомоги та відновлення контрактних відносин залежать від захисту прав власності, передбачуваності державної політики, роботи правосуддя й довіри до правил гри [17]. Якщо ці умови слабкі, фізична реконструкція залишається фрагментарною, а приватний сектор уникає довгострокових вкладень.

Державна спроможність у повоєнний період проявляється у здатності визначати пріоритети, координувати міжнародну допомогу, мобілізувати внутрішні ресурси, контролювати корупційні ризики й реалізовувати складні інфраструктурні проекти. За слабкої координації навіть значні обсяги зовнішнього фінансування можуть розпорошуватися між несумісними проектами або створювати короткостроковий ефект без тривалого розвитку. Тому зовнішня допомога має бути пов'язана з національними пріоритетами, прозорими процедурами відбору проектів і єдиною системою моніторингу результатів.

Підхід Р. Паріса доповнює цю аргументацію принципом “інституціоналізація перед лібералізацією” [37]. Його зміст полягає в тому, що швидке відкриття політичної чи економічної конкуренції без достатньої інституційної основи може посилювати нестабільність. Для економічної відбудови це означає, що приватизація, ринкова лібералізація, залучення інвесторів і великі реконструкційні програми мають спиратися на спроможні правові, регуляторні та адміністративні інститути.

Постконфліктна відбудова пов'язана також із ризиком повернення до насильства. П. Коллієр, А. Геффлер і М. Сьодербом розглядають економічне відновлення та зниження ризику повторного конфлікту як взаємопов'язані завдання; економічне зростання й якість політики можуть поступово зменшувати ймовірність рецидиву [38]. Звідси випливає, що реконструкція має створювати не тільки фізичні об'єкти, а й стимули до зайнятості, інвестування, підприємництва та довгострокової кооперації.

Логіка відбудови має відповідати багатовимірності воєнних втрат. Якщо конфлікт руйнує фізичний, людський, фінансовий та інституційний капітал, реконструкція не може обмежуватися інфраструктурними проектами. Відновлення матеріальних активів має поєднуватися з поверненням людського капіталу, відновленням виробничих зв'язків, доступу до фінансування, довіри до правил і здатності держави координувати розвиток.

Багатовимірність відбудови зумовлює участь кількох груп акторів. Держава визначає стратегічні пріоритети, правове поле й механізми фінансування; місцеве самоврядування уточнює потреби територій; приватний сектор відновлює виробництво та створює робочі місця; міжнародні партнери надають фінансову й технічну підтримку; громадянське суспільство посилює моніторинг і підзвітність. Результативність реконструкції залежить від того, чи діють ці учасники в межах узгодженої системи, а не як набір розрізнених програм.

Зовнішня фінансова й технічна підтримка є важливою, але не самодостатньою умовою повоєнної відбудови. Її результат залежить від здатності країни поглинати допомогу, узгоджувати її з національними пріоритетами, контролювати корупційні ризики й спрямовувати ресурси на довгостроковий розвиток. За слабкої адміністративної спроможності навіть значні фінансові потоки можуть витратитися повільно, дублювати наявні програми або підтримувати короткострокові потреби без стійкого ефекту.

Цільова орієнтація відбудови визначає, чи буде реконструкція спрямована лише на повернення до довоєнного стану, чи на формування стійкішої моделі розвитку. У логіці Build Back Better відновлення має зменшувати попередні вразливості, а не відтворювати структурні дисбаланси [33]. Саме різне поєднання макроекономічної стабільності, інституційної спроможності, зовнішньої підтримки, державної координації та участі приватного сектору пояснює, чому повоєнна реконструкція в одних країнах переходить у модернізацію, а в інших залишається фрагментарною.

Висновки до першого розділу.

Воєнний конфлікт впливає на національну економіку не тільки як короткостроковий шок, а як чинник структурної трансформації. Неокласичний підхід пояснює альтернативні витрати, ресурсний перерозподіл і втрати фізичного капіталу; кейнсіанська традиція – роль державних видатків, сукупного попиту та стабілізаційної політики; інституціональний підхід – значення прав власності, контрактного середовища, довіри й державної

спроможності; економіка конфлікту – появу рент, тіньових ринків і стимулів до збереження нестабільності. У сукупності ці підходи дають рамку, у якій війна розглядається через ресурси, попит, інститути та специфічні стимули конфлікту.

Воєнна економіка є режимом, у якому державні фінанси, виробництво, ринки праці, інвестиційні рішення та розподіл ресурсів пристосовуються до потреб війни. Її ключовими проявами є фіскальна мобілізація, пріоритет оборонних і критичних секторів, деформація ринку праці, втрати людського й фізичного капіталу, звуження приватного фінансування, інфляційний і валютний тиск. Частина цих наслідків зберігається після завершення бойових дій; особливо стійкими є втрати людського та інституційного капіталу, які відновлюються повільніше, ніж фізичні активи.

Повоєнна відбудова охоплює стабілізацію, реконструкцію і трансформацію, але ці виміри не є жорстко послідовними. Її результат залежить від відновлення фізичного, людського, соціального й інституційного капіталу, якості державної координації, участі приватного сектору, соціальної довіри та здатності використати зовнішню підтримку для довгострокового розвитку. Саме поєднання цих умов формує різні траєкторії відбудови – від стабілізаційної реконструкції до модернізаційного розвитку або фрагментованого відновлення.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇН

2.1. Відновлення європейських економік після Другої світової війни: досвід країн Західної Європи та План Маршалла

Наприкінці Другої світової війни економіки Західної Європи перебували у стані виробничої, фінансової та соціальної дезорганізації. Руйнування підприємств, житла, транспортної й енергетичної інфраструктури поєднувалося з дефіцитом продовольства, палива, сировини та обладнання. Проблема полягала не тільки у фізичних втратах, а й у тому, що наявний виробничий потенціал не міг швидко повернутися до нормального режиму через транспортні обмеження, нестачу ресурсів і слабкість зовнішньоторговельних зв'язків. За оцінками Дж. Б. Де Лонга та Б. Айхенгріна, промислове виробництво Західної Європи у 1946 р. становило близько 60 % довоєнного рівня, а у 1947 р. – близько 70 %; у Франції, Бельгії, Німеччині та Італії врожаї 1945–1946 рр. були приблизно на рівні половини довоєнних середніх показників [39].

Нерівномірність шоку видно й за динамікою ВВП на душу населення: у Франції, Італії та Нідерландах до 1945 р. падіння перевищило 40 % порівняно з 1938 р., тоді як Велика Британія зберегла вищий показник завдяки специфіці воєнної мобілізації та меншому руйнуванню промислової бази (рис. 2.1).

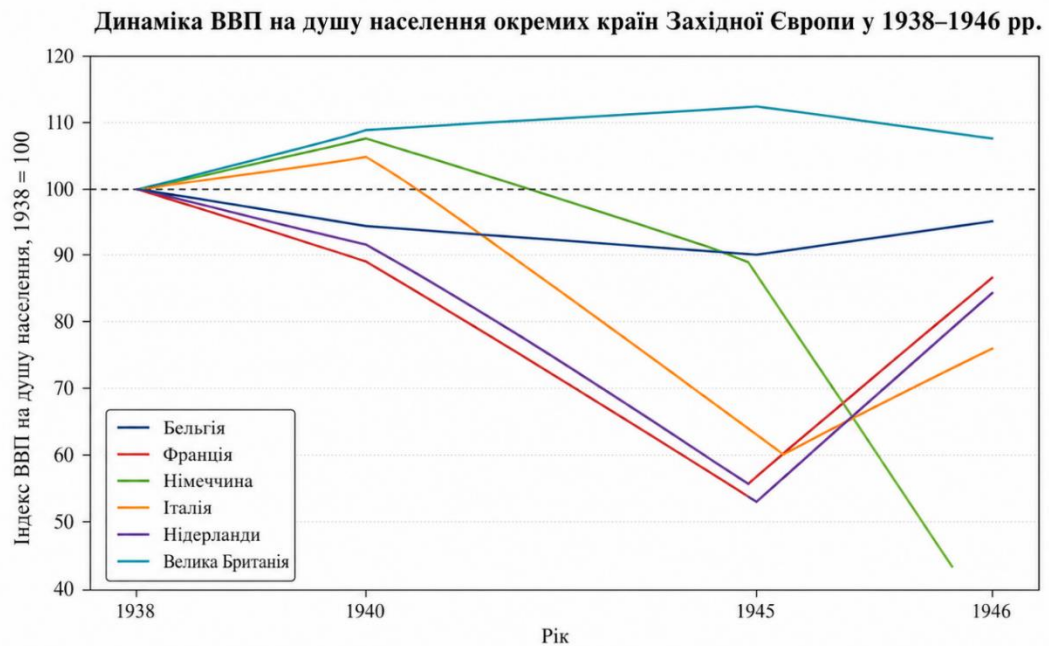

Рис. 2.1. Динаміка ВВП на душу населення окремих країн Західної Європи у 1938–1946 рр., індекс 1938 р. = 100

Джерело: складено автором на основі [40]

Дані показують, що стартові умови повоєнної відбудови не були однорідними навіть у межах Західної Європи. Найглибше падіння спостерігалось в країнах континентальної Європи, де бойові дії, окупація та руйнування інфраструктури безпосередньо зачепили виробничу систему. Натомість Велика Британія демонструвала іншу траєкторію: її економіка була виснажена війною, борговим навантаженням і дефіцитами, але не зазнала такого самого фізичного руйнування виробничої бази. Це підтверджує, що західноєвропейська відбудова розпочиналася не з єдиної стартової точки, а з набору різних національних умов, які надалі визначали відмінності у швидкості та механізмах відновлення.

Повоєнну кризу поглиблювали продовольчі, енергетичні та валютні обмеження. Дефіцит вугілля й енергії стримував роботу промисловості та транспорту: у лютому 1947 р. нестача вугілля призвела до зупинки значної частини британської промисловості, залежної від вугілля та електроенергії [39]. Водночас “доларовий дефіцит” ускладнював імпорт продовольства,

пального, сировини й обладнання, через що виробничі ланцюги відновлювалися повільніше.

Макроекономічна нестабільність посилювала дефіцити. Воєнне регулювання, контроль цін, нестача товарів і надлишкова грошова маса сприяли поширенню чорного ринку, бартеру та прихованої інфляції. Де Лонг та Айхенгрін пов'язують післявоєнну продовольчу нестачу не тільки зі слабкими врожаями, а й із деформацією стимулів: контроль цін і загроза інфляції заохочували виробників утримувати запаси, а не продавати їх за офіційними каналами [39].

Водночас Західна Європа не була економічним простором, який потрібно було створювати заново. Попри масштабні руйнування, у більшості країн збереглися адміністративні структури, центральні банки, правові механізми, промислова культура, кваліфікована робоча сила, підприємницькі навички та базові інститути ринкової економіки. Саме ця обставина відрізняла західноєвропейський досвід від багатьох пізніших постконфліктних реконструкцій, де зовнішня допомога часто надходила в умовах слабкої або фрагментованої державної спроможності. У випадку Західної Європи головним завданням було не формування економічної системи з нуля, а розблокування вже наявного виробничого потенціалу через відновлення постачання, стабілізацію грошей, нормалізацію торгівлі та повернення дієвих ринкових стимулів.

Ключовим інструментом зовнішньої підтримки західноєвропейського відновлення стала програма European Recovery Program (ERP), більш відома як План Маршалла. Її поява була зумовлена поєднанням економічних руйнувань і політико-стратегічних ризиків 1947 р.: нестабільність Західної Європи загрожувала соціальною радикалізацією, послабленням демократичних урядів і розширенням радянського впливу. Після ухвалення у США Закону про економічне співробітництво 1948 р. програма перейшла до практичного виконання; за оцінкою Дж. Б. Де Лонга та Б. Айхенгріна, у 1948–

1951 рр. США передали Західній Європі близько 13 млрд дол. допомоги [39; 41; 42].

З американського боку реалізацію програми адмініструвала Economic Cooperation Administration, тоді як з європейського боку ключове значення мала координація між самими країнами-отримувачами. Така побудова відрізняла ERP від звичайного зовнішнього трансферту: допомога мала спиратися на узгоджені потреби європейських урядів і поєднувати фінансову підтримку з відповідальністю самих країн за пріоритети відновлення. Саме ця логіка “self-help and mutual aid” стала однією з важливих інституційних особливостей програми [41].

Товарна структура допомоги підтверджує, що програма була спрямована не лише на капітальну реконструкцію, а й на зняття поточних дефіцитів, які блокували виробництво та споживання. Найбільшу частку становили продовольство й добрива, сировина, енергоносії, бавовна, машини й транспортне обладнання (рис. 2.2).

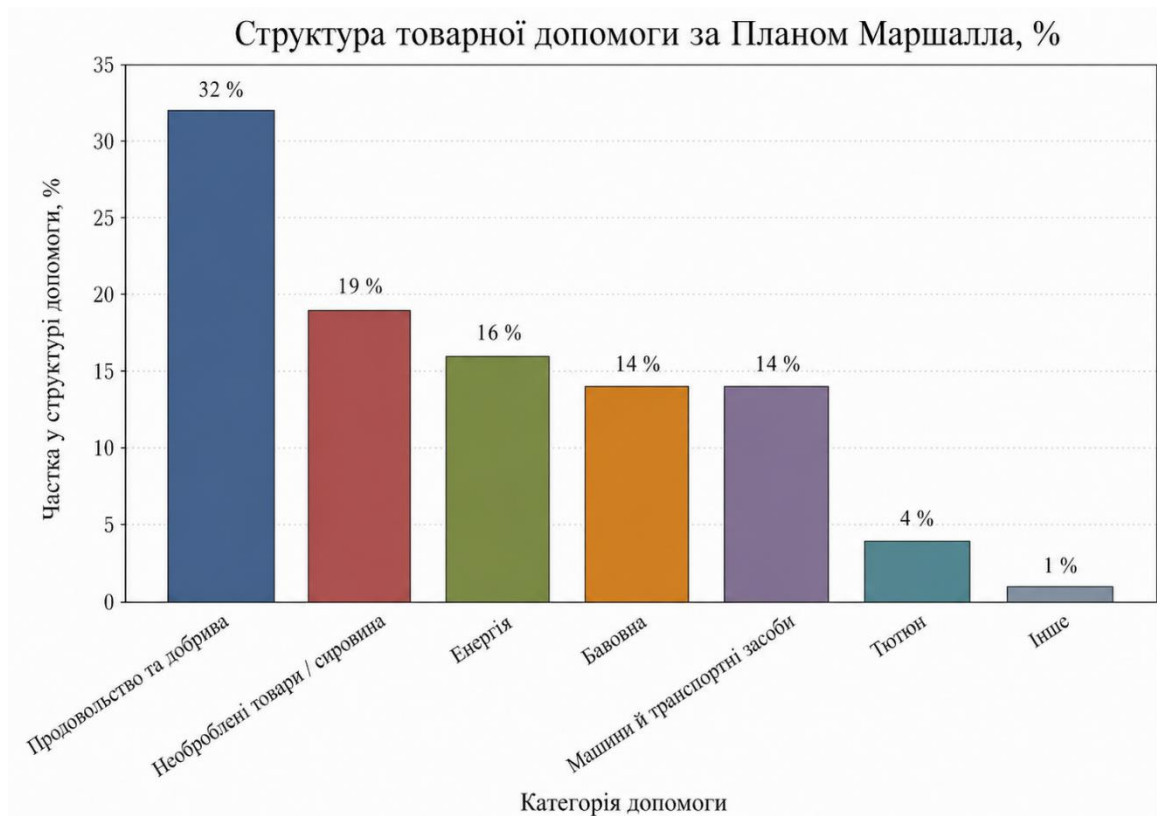

Рис. 2.2. Структура товарної допомоги за Планом Маршалла, %
Джерело: складено автором на основі [41].

Дані рисунку 2.2 дають змогу уточнити, які саме обмеження намагалися зняти програма. Висока частка продовольства і добрив була пов'язана з аграрною кризою та необхідністю стабілізувати постачання населення. Поставки енергії та сировини підтримували роботу промисловості, транспорту й комунального сектору, тоді як машини й транспортні засоби були потрібні для оновлення виробничої та логістичної бази.

Вплив Плану Маршалла проявлявся також у пом'якшенні зовнішньоекономічних обмежень та інституційному упорядкуванні допомоги. Європейські країни потребували імпорту продовольства, палива, сировини й обладнання, але не мали достатніх валютних ресурсів для розрахунків із постачальниками, насамперед зі США; тому допомога частково компенсувала “доларовий дефіцит” і підтримувала відновлення виробництва. Водночас створення ОЕЕС 16 квітня 1948 р. перевело розподіл допомоги в рамках міждержавної координації, що зменшувало фрагментацію національних політик і посилювало узгодження пріоритетів реконструкції [41].

За географічним розподілом найбільшими отримувачами допомоги були Велика Британія, Франція, Італія та Західна Німеччина, тобто економіки, відновлення яких мало ключове значення для стабілізації західноєвропейського господарського простору.

Попри масштаб програми, План Маршалла не був самодостатньою причиною повоєнного зростання Західної Європи. Де Лонг та Айхенгрін наголошують, що обсяг допомоги був недостатнім, аби пояснити швидке відновлення лише фінансуванням інвестицій, реконструкцією інфраструктури або механічним усуненням дефіцитів [39]. Його значення полягало радше в розблокуванні повоєнної економіки: підтримці критичного імпорту, стабілізаційних рішень урядів, відновленні ринкових стимулів і формуванні рамки міждержавної координації..

Динаміка промислового виробництва кінця 1940-х – початку 1950-х рр. підтверджує швидке, але нерівномірне відновлення Західної Європи. За даними IBRD, у 1948 р. більшість країн уже наблизилися до довоєнного рівня

або перевищили його, тоді як Німеччина й Австрія ще залишалися нижче базового показника; до 1951–1952 рр. промисловий випуск у наведених країнах уже перевищував довоєнний рівень [43]. Узагальнені дані наведено в табл. Д.1 (див. додаток Д).

Наведені дані підтверджують нерівномірність промислового відновлення. Країни, які вже у 1948 р. перевищували довоєнний рівень, надалі зростали повільніше, тоді як Німеччина й Австрія після глибокого спаду демонстрували вищі темпи відновлення у 1948–1951 рр. Це показує, що повоєнне зростання залежало не лише від зовнішньої допомоги, а й від глибини початкового падіння, економічних реформ і здатності швидко повернути ресурси у виробничий обіг.

Одним із найважливіших виробничих обмежень була нестача енергоносіїв, насамперед вугілля. Для промисловості, транспорту й комунального сектору вугілля залишалося базовим ресурсом, тому його дефіцит мав мультиплікативний ефект: обмеження в енергетиці спричиняли збої у металургії, транспорті, переробній промисловості та постачанні міст. Де Лонг та Айхенгрін зазначають, що у 1948 р. Західна Європа виробила приблизно 400 млн тонн кам'яного вугілля за потреби близько 460 млн тонн, а протягом дії Плану Маршалла близько 7 % споживання вугілля покривалося імпортом зі США [39]. Це не означало, що американське вугілля саме по собі забезпечило відновлення промисловості; однак воно зменшувало гостроту дефіциту в секторі, від якого залежала робота багатьох інших галузей.

Подібну роль виконували поставки продовольства, добрив, сировини та машин. Вони не стільки замінювали внутрішнє виробництво, скільки дозволяли уникнути ситуації, коли окремий дефіцит блокує роботу цілих виробничих ланцюгів. Нестача продовольства знижувала трудові стимули і посилювала соціальну напругу; дефіцит добрив обмежував аграрне відновлення; нестача промислової сировини не давала підприємствам використовувати наявні потужності; транспортні обмеження ускладнювали переміщення товарів між регіонами. Тому значення ERP полягало не лише в

загальному збільшенні ресурсів, а в їхньому спрямуванні на ті ланки, без яких економічний обіг залишався фрагментованим.

Відновлення зовнішньої торгівлі було не менш важливим, ніж внутрішнє виробниче пожвавлення. Після війни європейські країни потребували імпорту з доларової зони, але не мали достатніх валютних надходжень для його фінансування. “Доларовий дефіцит” обмежував здатність купувати продовольство, паливо, сировину й обладнання, а отже – стримував відновлення виробництва навіть там, де існували робоча сила та підприємства. На початку 1950-х ця проблема вже не мала тієї гостроти, що у 1947–1948 рр.: у звіті IBRD зазначалося, що “доларовий дефіцит” Західної Європи скоротився до частки свого початкового розміру, а його раптове усунення вже не загрожувало катастрофічними наслідками такого масштабу, як у перші повоєнні роки [43]. Це означало, що ERP та пов’язані з нею стабілізаційні механізми поступово змінили характер зовнішнього обмеження: з фактора, який блокував відновлення, воно перетворювалося на проблему, керовану інструментами макроекономічної політики.

Водночас не можна зводити відновлення виробництва і торгівлі лише до прямого впливу американської допомоги. Частина реконструкційних процесів почалася ще до повного розгортання ERP, а сам обсяг допомоги був недостатнім для того, щоб механічно пояснити швидке зростання через фінансування інвестицій або відбудову інфраструктури. Де Лонг та Айхенгрін прямо зазначають, що План Маршалла був занадто малим, щоб суттєво прискорити відновлення через інвестиційний канал, заміну капіталу чи реконструкцію пошкодженої інфраструктури; його роль вони пов’язують передусім із впливом на економічну політику, очікування та співвідношення між ринковими механізмами і адміністративними контролями [39].

Цю оцінку підтримує Н. Крафтс, який у критичному огляді літератури про План Маршалла доходить висновку, що прямі ефекти американської допомоги на європейське зростання були позитивними, але помірними, тоді як непрямі ефекти через зміну економічної політики могли бути значно

важливішими [44]. Це важливо для інтерпретації західноєвропейського досвіду: ERP не створила відновлення з нуля, а підсилила процес, що спирався на збережені виробничі навички, адміністративну спроможність, повернення ринкових стимулів і координацію економічної політики.

Інституційний вимір цієї координації забезпечувала ОЕЕС. Країни-учасниці не лише розподіляли допомогу, а й узгоджували економічні потреби, імпорتنі плани та пріоритети реконструкції. Це послаблювало післявоєнну фрагментацію, полегшувало відновлення внутрішньоєвропейських торговельних зв'язків і створювало практику кооперації, що пізніше стала одним із підґрунтів європейської економічної інтеграції [41].

Окремо варто розглянути Західну Німеччину, оскільки цей випадок чітко демонструє зв'язок між зовнішньою допомогою, внутрішньою макроекономічною стабілізацією та ринковими стимулами. Західні окупаційні зони стартували з глибокої економічної дезорганізації: офіційні ціни не відображали дефіциту, обміни переходили в бартер і чорний ринок, а надлишкова грошова маса підтримувала приховану інфляцію. Переломним моментом стала валютна реформа 20 червня 1948 р.: запровадження дейчмарки, скорочення надлишкової грошової маси та поступова лібералізація цінового механізму повернули товари в легальний обіг і відновили інвестиційні стимули [39, 45].

Після реформи промислове виробництво швидко зросло: за даними IBRD, індекс промислового випуску Німеччини піднявся з 62 пунктів у 1948 р. до 135 пунктів у 1951 р. і 145 пунктів у 1952 р. відносно довоєнної бази [43]. Отже, західноєвропейська відбудова була результатом поєднання зовнішньої ресурсної підтримки, макроекономічної стабілізації, міждержавної координації та збереженої інституційно-промислової основи; План Маршалла прискорив процеси, для яких у регіоні вже існували базові внутрішні передумови.

2.2. Міжнародний досвід повоєнної відбудови країн Азії: кейси Японії та Південної Кореї

Повоєнне відновлення Японії відбувалося в умовах фізичної руйнації та демонтажу попередньої економічної моделі. Поразка у Другій світовій війні означала втрату колоніальних територій, зовнішніх джерел сировини, частини ринків збуту й військово-промислової логіки розвитку. Тому реконструкція мала не лише відновити зруйновані активи, а й переорієнтувати промисловий і людський потенціал на цивільну економіку за умов дефіциту ресурсів, капіталу та зовнішньої валюти.

Масштаб падіння був глибоким. За даними OECD, після війни було знищено близько чверті капітального обладнання, промислове виробництво становило приблизно третину рівня 1934–1936 рр., сільське господарство – близько 60 % довоєнного випуску, а експорт майже припинився [46]. Водночас країна зіткнулася з інфляцією, раціонуванням, дефіцитом продовольства, чорним ринком і соціальною напругою. За оцінками Т. Оказакі, ВВП на душу населення знизився з 2659 дол. у 1944 р. до 1346 дол. у 1945 р. і залишався на рівні 1444 дол. у 1946 р. [47]. Тому японська відбудова починалася як одночасне завдання стабілізації, виробничого відновлення та пошуку нової моделі включення у світову економіку.

Перший етап відновлення був пов'язаний із реформами американської окупаційної адміністрації, які змінили інституційну основу японської економіки. Земельна реформа послабила позиції великих землевласників, демонополізація дзайбацу обмежила вплив довоєнних фінансово-промислових груп, а трудові реформи розширили права найманих працівників [48]. У сукупності ці зміни послаблювали інституційні зв'язки між економікою та довоєнною мілітаризованою моделлю розвитку.

Окупаційні реформи не дали швидкого економічного прориву. У перші повоєнні роки Японія залишалася економікою дефіциту, інфляції та нестабільних очікувань. Переломним стабілізаційним кроком стала Dodge Line

1949 р., спрямована на збалансування бюджету, стримування інфляції та відновлення фінансової дисципліни. У короткостроковій перспективі вона посилила тиск на підприємства й зайнятість, але надалі сприяла довшому горизонту планування, мобілізації заощаджень і переходу до інвестиційної моделі зростання [48].

Після первинної стабілізації японська відбудова поступово перейшла до керованої структурної модернізації. Центральним інструментом цього процесу стало Міністерство міжнародної торгівлі та промисловості – МІТІ, створене у 1949 р. Воно координувало взаємодію держави, банківської системи та приватних корпорацій, впливаючи на напрям інвестицій через розподіл іноземної валюти, імпортні ліцензії, технологічне ліцензування й підтримку пріоритетних галузей [49, 50].

Контроль над іноземною валютою мав особливе значення: для ресурсообмеженої Японії він визначав доступ підприємств до імпортної сировини, обладнання й технологій. Через цей механізм держава спрямовувала приватні інвестиції у вибрані виробничі напрями без прямого адміністративного планування.

У 1950-х рр. такими пріоритетами були галузі, що формували основу промислової реконструкції: сталь, вугілля, електроенергетика, суднобудування, хімічна промисловість. Вони мали не лише самостійне значення, а й виконували функцію базових секторів для всієї економіки, забезпечуючи матеріали, енергію, транспортні можливості й виробничі компетенції для наступних етапів зростання. У 1960-х рр. акцент поступово змістився до складніших секторів – машинобудування, автомобілебудування, електроніки та інших галузей із вищою продуктивністю, більшою технологічною складністю і значним експортним потенціалом. Саме ця послідовність відрізняла японську відбудову від простого відновлення довоєнного виробництва: держава спрямовувала ресурси не на консервацію старої структури, а на поступове підвищення технологічного рівня економіки.

Секторальна динаміка японського зростання добре узгоджується з парадигмою «летючих гусей» К. Акамацу. Відповідно до цієї логіки, наздоганяюча економіка проходить послідовні етапи: спочатку імпортує певні товари, потім освоює їхнє внутрішнє виробництво, а згодом перетворює відповідний сектор на експортний [51]. Для Японії ця послідовність мала практичне значення. Імпорт обладнання й технологій створював основу для навчання; внутрішнє виробництво дозволяло зменшувати залежність від імпорту та накопичувати компетенції; експортна експансія змушувала підприємства підвищувати якість, продуктивність і масштаб виробництва.

Ця логіка пояснює, чому японська промислова політика не була хаотичним набором субсидій або протекціоністських заходів. Її зміст полягав у послідовному переміщенні економіки до секторів із вищою доданою вартістю. Підтримка галузі мала сенс тоді, коли вона створювала передумови для наступного етапу технологічного ускладнення. Саме тому в японській моделі важливими були не лише обсяги державної підтримки, а й її спрямованість, часові межі та зв'язок із майбутньою конкурентоспроможністю на зовнішніх ринках.

Результативність японської промислової політики значною мірою визначалася не лише наявністю сильного міністерства, а й характером його взаємодії з приватним сектором. МІПІ використовувало консультації, дорадчі ради, адміністративне керівництво і неформальні канали узгодження рішень із бізнесом. Це створювало двосторонній механізм: держава отримувала інформацію про реальні технологічні й фінансові обмеження підприємств, а бізнес – сигнали щодо довгострокових пріоритетів економічної політики. Така взаємодія зменшувала невизначеність для приватних інвесторів і водночас дозволяла державі уникати повного відриву від практичних потреб виробництва.

У термінах П. Еванса, цю конфігурацію можна пояснити через поняття «вкоріненої автономії»: ефективна держава має бути достатньо автономною, щоб не перетворитися на інструмент окремих приватних груп, але водночас

достатньо «вкоріненою» у виробничі мережі, щоб володіти інформацією і здатністю координувати економічних агентів [52]. Японський випадок добре ілюструє цю логіку. Бюрократія не діяла як зовнішній контролер ринку, але й не залишала структурну трансформацію на самоплив. Вона формувала рамку, у межах якої приватні компанії конкурували, інвестували, засвоювали технології та поступово виходили на зовнішні ринки.

Зовнішні чинники також прискорили відновлення, однак вони не замінили внутрішньої координаційної системи. Американська окупаційна політика, продовольча допомога, доступ до технологій і зовнішніх ринків створювали важливі передумови для стабілізації. Особливу роль відіграла Корейська війна 1950–1953 рр.: американські спеціальні закупівлі забезпечили японську економіку валютними надходженнями, завантаженням виробничих потужностей і додатковим попитом на товари та послуги. Проте цей зовнішній імпульс мав короткостроковий характер. Довгостроковий результат залежав від того, чи могла країна перетворити тимчасове зростання попиту на інвестиції, технологічне навчання, продуктивність і експортну конкурентоспроможність.

Динаміка промислового виробництва показує, що Японія не просто відновила довоєнний рівень, а швидко перейшла до значно вищої виробничої траєкторії. За даними дослідження *Economic Growth of Postwar Japan*, індекс промислового виробництва, перерахований до бази 1936 р. = 100, становив 66,2 у 1950 р., 139,7 у 1955 р., 318,3 у 1960 р. і 388,7 у 1961 р. [53]. Це означає, що вже до середини 1950-х рр. японська промисловість не лише подолати післявоєнне падіння, а й перевищила довоєнний рівень, а наприкінці десятиліття перейшла до багатократного зростання. Узагальнену динаміку подано на рисунку 2.3.

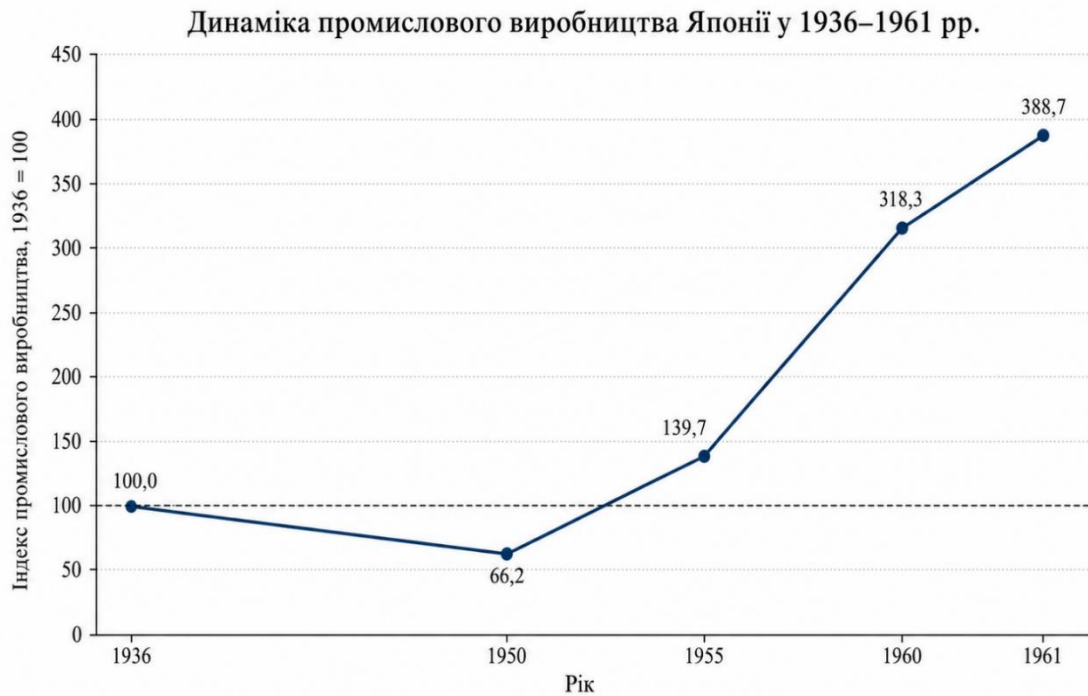

Рис. 2.3. Динаміка промислового виробництва Японії у 1936–1961 рр., індекс 1936 р. = 100

Джерело: складено автором на основі [53].

Дані рис. 2.3 демонструють відмінність між базовою реконструкцією та модернізаційним проривом. Якщо у 1950 р. промислове виробництво ще не досягало довоєнного рівня, то у 1955 р. воно вже перевищувало його майже на 40 %, а до 1960 р. – більш ніж утричі. Така динаміка не може бути пояснена лише післявоєнним ефектом низької бази. Вона відображає поєднання стабілізації, технологічного засвоєння, концентрації інвестицій у промисловості, зростання внутрішніх заощаджень і нарощування експортної орієнтації.

Особливо важливо, що після досягнення довоєнного рівня виробництва зростання не сповільнилося, а навпаки – прискорилося. Це означає, що основним джерелом динаміки стали вже не суто відновлювальні фактори, а структурні зміни: оновлення виробничої бази, перехід до складніших галузей, використання імпортованих технологій і поступове формування конкурентоспроможних експортних секторів. У цьому сенсі японська

реконструкція стала лише початковою фазою ширшого процесу індустріальної модернізації.

Японський досвід демонструє, що повоєнна відбудова може стати не лише процесом компенсації втрат, а й механізмом переходу до нової моделі розвитку. На відміну від західноєвропейського випадку, де головним завданням було відновлення функціонування вже наявної інституційно-промислової основи, Японія перебудовувала саму логіку економічного розвитку після втрати імперської ресурсної бази та воєнної моделі виробництва. Її результат визначало поєднання стабілізації, окупаційної інституційної перебудови, зовнішнього попиту, державної координації, технологічного запозичення й приватної підприємницької активності.

Повоєнне відновлення Південної Кореї починалося зі значно слабшої економічної основи, ніж японська реконструкція. Після поділу півострова значна частина важкої промисловості, гідроенергетики й мінерально-сировинної бази залишилася на Півночі, тоді як Південь мав переважно аграрну структуру господарства, дефіцит капіталу, слабку промислову інфраструктуру й обмежений кадровий ресурс. Тому після Корейської війни 1950–1953 рр. країна мала не лише відновлювати зруйновані активи, а й фактично створювати власну індустріальну базу.

Деколонізація країни, що відбулась, також означала втрату значної частини управлінського й технічного персоналу. За оцінками С. Frank, К. Kim і L. Westphal, японський капітал контролював близько 94% авторизованого капіталу ділових підприємств у Кореї, а японські інженери й техніки становили приблизно 80 % технічного персоналу у виробництві, будівництві та комунальному секторі [54].

Корейська війна поглибила ці втрати. Руїнування охопили промислові підприємства, транспорт, житловий фонд, енергетичні об'єкти й базову інфраструктуру. За оцінками, наведеними Frank, Kim і Westphal, сукупні збитки промисловим підприємствам, обладнанню, транспорту, громадській інфраструктурі та житлу становили близько 3 млрд дол., що майже

дорівнювало сумарному ВВП країни за 1952–1953 рр. [54]. Korea Development Institute оцінює загальні майнові втрати приблизно у 3,1 млрд дол.; близько 43 % житлових будинків і промислових об'єктів були зруйновані або серйозно пошкоджені [55]. Таке поєднання воєнного руйнування, територіального поділу й слабкої індустріальної спадщини суттєво звужувало можливість простого “повернення” до попереднього економічного стану.

У 1950-х рр. головним джерелом підтримання економіки стала зовнішня допомога, передусім американська. Вона забезпечувала імпорт продовольства, сировини й споживчих товарів, покривала частину бюджетних потреб, підтримувала базову реконструкцію та стримувала соціальну дестабілізацію. За даними KDI, у 1950-х рр. Південна Корея отримала близько 2,3 млрд дол. офіційної іноземної допомоги; у 1953–1961 рр. її обсяг відповідав приблизно 74 % державних доходів і 85 % імпорту [55]. Frank, Kim і Westphal зазначають, що в 1954–1960 рр. іноземна допомога фінансувала понад 70 % загального імпорту, а в 1953–1960 рр. – близько 74 % інвестицій [54]. Без цих ресурсів корейська економіка навряд чи змогла б підтримувати навіть мінімальний рівень споживання, імпорту й державних функцій.

Разом із тим допомога 1950-х рр. мала обмежений розвитковий ефект. Значна її частина спрямовувалася не на створення нових виробничих потужностей, а на поточне споживання, постачання сировини й покриття імпортних потреб. За оцінкою KDI, близько 77 % допомоги припадало на продовольство, сировину та інші споживчі товари [55]. Така структура була зрозумілою для економіки, що вийшла з війни із масштабним дефіцитом базових ресурсів, але вона не формувала достатніх стимулів для експорту, технологічного засвоєння й внутрішнього нагромадження. Переоцінений валютний курс, який полегшував імпорт за рахунок допомоги, водночас послаблював стимули для виробників виходити на зовнішні ринки.

Економічні результати першого повоєнного десятиліття були суперечливими. У 1953–1957 рр. реальний ВВП зростав у середньому приблизно на 5 % на рік, однак це зростання значною мірою спиралося на

зовнішню підтримку. У 1958–1960 рр. темпи знизилися до менш як 4 % на рік, а з урахуванням приросту населення дохід на душу населення майже не зростав. Внутрішні заощадження залишалися низькими або від’ємними: у 1953 р. вони становили -3,8 % ВВП, у 1957 р. – -1,6 %, у 1959 р. – 2,4 %, у 1960 р. – 1,7 % [54]. У цих умовах інвестиційний процес залежав від зовнішнього фінансування, а економіка ще не мала власного механізму нагромадження, достатнього для прискореної індустріалізації.

Зміни почалися на початку 1960-х рр., коли економічна політика відійшла від логіки короткострокової підтримки й поступово набула характеру розвитку. У 1961 р. було створено Економічну планову раду, а в 1962 р. розпочато реалізацію Першого п’ятирічного плану економічного розвитку. План передбачав нарощування енергетичних потужностей, розвиток базових галузей, розширення соціальної інфраструктури, використання незадіяної робочої сили, поліпшення платіжного балансу й стимулювання експорту [54]. Відновлення дедалі менше обмежувалося компенсацією воєнних втрат і дедалі більше пов’язувалося зі створенням нової виробничої структури.

Корейське планування не було простим копіюванням командної економіки. Держава визначала пріоритети, спрямовувала кредит, регулювала доступ до іноземної валюти, підтримувала експортерів і координувала інфраструктурні інвестиції. Приватні підприємства, зі свого боку, здійснювали виробництво, виходили на зовнішні ринки й накопичували технологічні компетенції. Ця взаємодія створювала специфічний механізм відповідальності: підтримка не зводилася лише до адміністративного захисту фірм, а дедалі тісніше пов’язувалася з виконанням виробничих та експортних цілей [56].

Реформи 1964–1965 рр. змінили макроекономічні стимули, без яких експортний поворот залишився б декларативним. Валютна реформа 1964 р. посилила стимули до експорту й частково зменшила викривлення, пов’язані з переоціненим курсом. Реформа процентних ставок 1965 р. підвищила дохідність депозитів і сприяла мобілізації внутрішніх заощаджень.

Стабілізаційні заходи обмежили інфляційний тиск і посилили бюджетну дисципліну [54]. Зовнішні ресурси не зникли з корейської моделі розвитку, але вони дедалі більше поєднувалися з внутрішнім нагромадженням і спрямовувалися на виробниче розширення.

Експорт став головним каналом цієї перебудови. У 1950-х рр. він залишався слабким і переважно непромисловим, тоді як у 1960-х рр. перетворився на джерело валюти, інструмент технологічного навчання й спосіб перевірки конкурентоспроможності підприємств. За даними В. Уоо, у 1957–1970 рр. загальний експорт Південної Кореї зріс із 22,2 млн дол. до 835,2 млн дол., а частка експорту у ВВП – з 0,6 % до 10,2 %. Найпомітнішою була зміна структури: промисловий експорт збільшився з 4,1 млн дол. у 1957 р. до 646,3 млн дол. у 1970 р., тоді як непромисловий – з 18,1 млн дол. до 188,9 млн дол. [57]. Узагальнену динаміку експорту подано на рисунку 2.4.

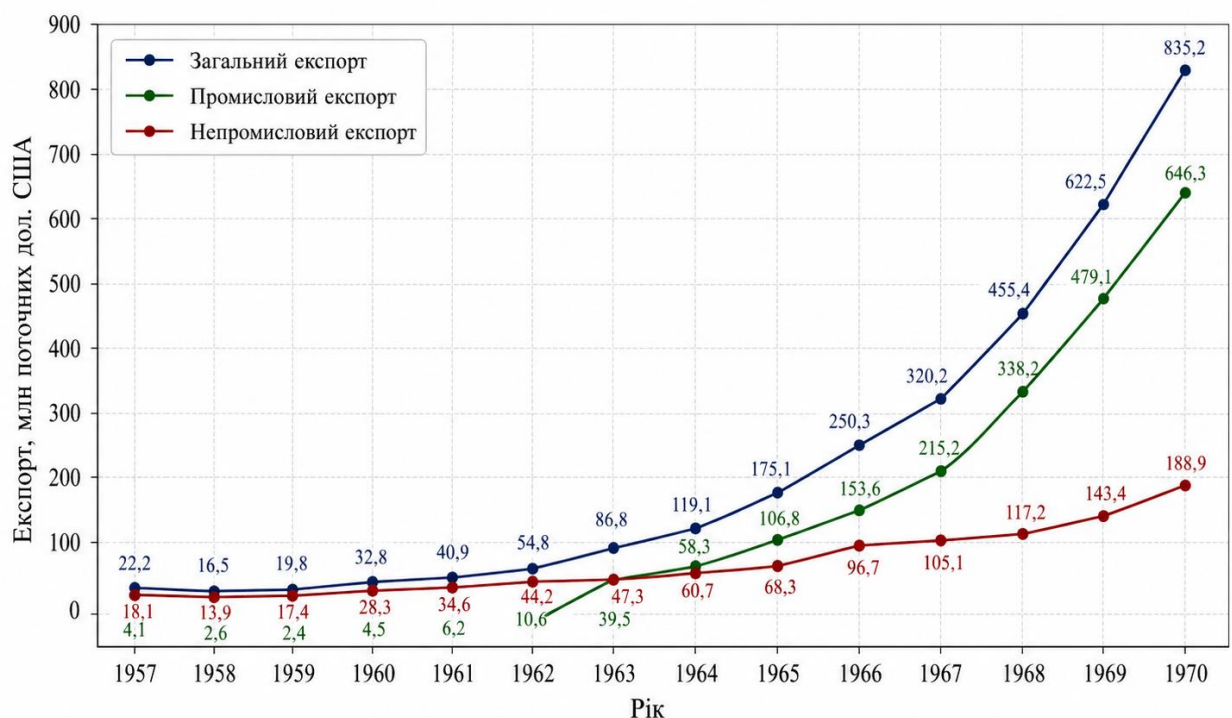

Рис. 2.4. Динаміка експорту Південної Кореї у 1957–1970 рр., млн поточних дол. США

Джерело: складено автором на основі [57].

Рисунок 2.4 фіксує різкий розрив між динамікою промислового та непромислового експорту після середини 1960-х рр. До початку десятиліття

зовнішні продажі залишалися малими за масштабом, а їхня структура ще не вказувала на глибоке промислове ускладнення. У 1963–1965 рр. ситуація почала змінюватися: промисловий експорт швидко наздогнав непромисловий, а згодом став головним джерелом експортного приросту. Для корейської економіки це мало значення не лише як валютний результат. Експортні ринки змушували підприємства працювати з вимогами ціни, якості, термінів постачання та технологічного оновлення, яких не міг забезпечити вузький внутрішній ринок.

Друга п'ятирічка 1967–1971 рр. поглибила цей процес. Її завдання вже виходили за межі відновлення базових потужностей: ішлося про розвиток машинобудування, хімічної промисловості, чорної металургії, інфраструктури й людського капіталу. У цей період реальний ВВП зростав більш як на 10 % на рік, а товарний експорт у 1971 р. досяг 1,132 млрд дол. [54]. Корейська економіка поступово переходила від залежності від допомоги до промислового виробництва, орієнтованого на зовнішні ринки.

Цей перехід мав і помітні обмеження. Швидка індустріалізація потребувала імпорту машин, обладнання, сировини й проміжних товарів, тому експортне зростання не усувало автоматично дефіцит платіжного балансу. Залежність від зовнішнього капіталу також залишалася значною: за оцінками Світового банку, у 1960-х рр. зовнішній капітал фінансував у середньому 35–50 % внутрішніх інвестицій [58]. Крім того, тісний зв'язок між державою, банками та великим бізнесом створював ризики нерівного доступу до ресурсів, політичної концентрації влади й надмірної залежності приватного сектору від адміністративної підтримки [56].

Досвід Японії та Південної Кореї показує, що повоєнне відновлення в Східній Азії поступово вийшло за межі реконструкції зруйнованих активів. В обох випадках воно поєдналося з промисловим ускладненням, технологічним засвоєнням і розширенням експортного потенціалу, хоча стартові умови були різними: Японія зберегла промислову традицію, адміністративний апарат і кадрову основу, тоді як Південна Корея стартувала з обмеженої промислової

бази, залежності від зовнішньої допомоги та низьких або від'ємних внутрішніх заощаджень.

Спільним для обох країн стало те, що зовнішні ресурси не стали самостійним джерелом довгострокового зростання. У Японії подальший розвиток визначався промисловою політикою, технологічним ліцензуванням, контролем за розподілом іноземної валюти та вибором галузевих пріоритетів; у Південній Кореї – переходом до п'ятирічного планування, валютних і фінансових реформ, мобілізації внутрішніх заощаджень та прив'язки державної підтримки до експортних результатів.

В обох випадках держава виконувала координувальну функцію, але не замінювала приватний сектор. Експортна орієнтація стала механізмом переходу від відбудови до розвитку: для Японії – через просування до секторів із вищою продуктивністю, для Південної Кореї – через дисциплінування підприємств зовнішнім ринком. Тому азійський досвід важливий як приклад перетворення доступних ресурсів на довгострокове виробниче ускладнення.

2.3. Проблеми та виклики у повоєнній реконструкції: досвід Іраку, Лівану та Афганістану

Досвід повоєнного відновлення не завжди завершується стабілізацією або модернізаційним зростанням. Ірак, Ліван та Афганістан демонструють різні варіанти проблемної реконструкції: в Іраку й Афганістані вона відбувалася в умовах зовнішнього військово-політичного втручання, насильства та слабкої легітимності державних інститутів, тоді як у Лівані – на тлі конфесійно-фрагментованої політичної системи, високого боргового навантаження й залежності від зовнішнього фінансування. Спільною для цих випадків була не повна відсутність ресурсів, а труднощі з їх перетворенням на стійке економічне відновлення через слабку державну спроможність, незавершену безпекову стабілізацію, корупцію та фрагментацію політичного простору.

Після 2003 р. **Ірак** став одним із найбільш масштабних прикладів

міжнародної реконструкції в умовах незавершеного конфлікту. Фізичні руйнування, деградація інфраструктури, падіння якості державного управління та розпад попередньої системи безпеки створили складне середовище для відновлення. Проблема полягала не лише в обсягах пошкодженої інфраструктури, а й у тому, що реконструкція розгорталася паралельно з політичним переходом, насильством, формуванням нових інститутів і боротьбою за контроль над ресурсами. Світовий банк у дослідженні іракської реконструкції після 2003 р. підкреслює, що операції в умовах крихкості ускладнюються одночасною зміною політичних, безпекових, соціальних та економічних параметрів, що робить стандартні реконструкційні підходи недостатніми [59].

Масштаб зовнішніх ресурсів був значним. За підсумковим звітом SIGIR, у 2003–2012 рр. американська програма реконструкції Іраку використала близько 60 млрд дол. коштів платників податків США; понад 25 млрд дол. із цієї суми було спрямовано на підготовку й оснащення іракських сил безпеки [60]. Однак такий фінансовий масштаб не перетворився на стійку траєкторію розвитку. Реконструкція відбувалася в умовах нестабільної безпекової ситуації, слабкого контролю за проектами, корупційних ризиків і недостатньої спроможності іракських інституцій підтримувати створені об'єкти після передачі національним органам.

Економічний результат реконструкції обмежувався також структурою самої іракської економіки. Висока залежність від нафтового сектору зменшувала стимули до диверсифікації та робила бюджетну стабільність чутливою до зовнішніх цінових шоків. За даними МВФ, у 2023 р. нафтові доходи центрального уряду становили 38,8 % ВВП за загальних доходів і грантів на рівні 42,6 % ВВП, тобто фіскальна система залишалася майже повністю прив'язаною до нафтових надходжень [61]. Це означає, що реконструкційні витрати й інфраструктурні проекти не супроводжувалися достатнім формуванням широкої продуктивної бази, здатної зменшити залежність держави від одного джерела доходів.

Звіт SIGIR прямо пов'язував проблеми реконструкції з недоліками планування, управління програмами, контролю та пристосування зовнішніх інструментів до реалій конфліктного середовища [60]. Частина проєктів потребувала постійного зовнішнього супроводу, а після передачі іракським органам стикалася з браком фінансування, кадрів або політичної підтримки. Тому іракський випадок показує, що масштабна міжнародна допомога не компенсує слабку безпеку, низьку інституційну спроможність і відсутність узгодженої економічної стратегії. У такій конфігурації реконструкція частково відшкодовує руйнування, але не запускає самопідтримуваного розвитку.

Ліван після завершення громадянської війни 1975–1990 рр. мав інший характер проблемної реконструкції. На відміну від Іраку чи Афганістану, країна не була повністю позбавлена комерційної, фінансової та підприємницької бази. Бейрут зберігав значення регіонального центру послуг, банківського сектору й торгівлі. Водночас війна залишила глибокі фізичні, соціальні та інституційні втрати. Світовий банк у звіті 1992 р. оцінював руйнування інфраструктури й майна внаслідок громадянської війни приблизно у 25 млрд дол. США, підкреслюючи, що країна входила у фазу відновлення після шістнадцяти років війни і лише кількох років крихкого миру [62].

Післявоєнна реконструкція Лівану значною мірою зосередилася на відновленні інфраструктури, центральних районів Бейрута, транспортних мереж і публічних послуг. Ця стратегія дала помітні фізичні результати, але супроводжувалася накопиченням боргу, слабкістю фіскальної бази та залежністю від зовнішнього фінансування. Післявоєнна модель зростання була тісно пов'язана з будівництвом, нерухомістю, фінансовими потоками й зовнішніми трансфертами, але не створила достатньо диверсифікованої виробничої основи. У результаті відбудова посилювала видимість відновлення, однак не усувала структурних слабкостей економіки.

Ключовою проблемою стала політична фрагментація. Конфесійна система розподілу влади забезпечувала певний баланс між групами, але

водночас ускладнювала формування єдиної державної стратегії розвитку. Реконструкційні рішення часто проходили через логіку політичного компромісу, розподілу ренти та групового представництва, а не через довгострокову економічну ефективність. За таких умов державна спроможність залишалася обмеженою: уряд міг мобілізувати ресурси для окремих великих проєктів, але не мав достатньої сили для послідовної фіскальної консолідації, антикорупційної політики та модернізації публічного управління.

У другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. фінансова вразливість Лівану ставала дедалі очевиднішою. Світовий банк пов'язував уповільнення зростання з високими бюджетними дефіцитами та борговим навантаженням, які обмежували економічну активність і погіршували соціальні умови [63]. Реконструкція, профінансована значною мірою через борг і зовнішні потоки, не переросла у стабільну модель самопідтримуваного розвитку. Вона створила оновлену інфраструктуру та частково відновила міську економіку, але залишила невирішеними проблеми продуктивності, фіскальної стійкості, соціальної нерівності й державної координації.

Ліванський досвід свідчить, що фізична реконструкція не є достатньою умовою економічного відновлення, якщо вона не супроводжується формуванням стійкої фіскальної основи, продуктивного приватного сектору та дієвих державних інститутів. Видиме відновлення інфраструктури може співіснувати з накопиченням макроекономічних ризиків. У такому випадку реконструкція не долає інституційну фрагментацію, а частково відтворює її через боргову залежність, нерівномірний доступ до ресурсів і слабкість публічної підзвітності.

Афганістан після 2001 р. став одним із найбільш показових прикладів розриву між масштабом міжнародної допомоги та сталістю результатів реконструкції. Зовнішня підтримка охоплювала безпеку, державне будівництво, інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я, розвиток місцевого управління та економічні програми. Проте реконструкція відбувалася в умовах

триваючого насильства, слабкої легітимності центральної влади, регіональної фрагментації, залежності від зовнішніх ресурсів і обмеженої здатності держави контролювати територію. Спеціальний генеральний інспектор з реконструкції Афганістану в підсумковому звіті за двадцять років прямо наголошував на повторюваних проблемах: нечітких цілях, нереалістичних часових горизонтах, недостатньому розумінні місцевого контексту, слабкому моніторингу та переоцінці можливостей швидкого інституційного будівництва [64].

Центральною проблемою афганської реконструкції була невідповідність між зовнішньо спроектованими інститутами та реальною соціально-політичною структурою країни. Допомога часто надходила швидше, ніж національні інститути могли її ефективно поглинути, що посилювало корупційні ризики, конкуренцію за донорські ресурси, появу паралельних управлінських структур і залежність від міжнародних контракторів. Економічна активність значною мірою трималася на зовнішній військовій і донорській присутності, тому після її скорочення частина створених механізмів втратила здатність діяти самостійно.

Розглянуті випадки показують, що невдача або фрагментація повоєнної відбудови не має одного універсального механізму. В Іраку реконструкція була підірвана поєднанням безпекової нестабільності, слабкої легітимності нових інститутів і недостатньої координації зовнішніх програм. У Лівані фізична реконструкція співіснувала з політичною фрагментацією, борговою залежністю і слабкою фіскальною основою. В Афганістані масштабна допомога не сформувала стійкої державної спроможності, оскільки була надмірно зовнішньо керованою, погано пристосованою до місцевого контексту й реалізовувалася в умовах триваючого конфлікту.

Спільним для цих кейсів є розрив між ресурсами та спроможністю їх продуктивно використати. Зовнішня допомога, кредити, технічна підтримка або масштабні інфраструктурні проєкти не забезпечували сталого відновлення, якщо не були пов'язані з внутрішньою відповідальністю,

безпекою, фіскальною стійкістю, підзвітністю та здатністю держави координувати довгострокові пріоритети. Фізична реконструкція в таких умовах могла створювати видимий ефект відновлення, але не гарантувала переходу до самопідтримуваного зростання.

Також чітко виокремлюється обмеженість зовнішньо керованої реконструкції. Донори можуть надати ресурси, експертизу й тимчасову адміністративну підтримку, але не можуть замінити внутрішню легітимність держави, узгодженість політичного процесу й здатність національних інститутів підтримувати результати після завершення програм. Коли реконструкція спирається на зовнішні контракти, паралельні структури або боргове фінансування без достатньої внутрішньої спроможності, вона ризикує залишитися набором часткових проєктів, а не перетворитися на цілісну траєкторію розвитку.

У порівнянні з досвідом Західної Європи, Японії та Південної Кореї ці приклади демонструють іншу логіку: проблема полягає не лише в масштабі руйнувань, а в нездатності поєднати реконструкцію з інституційним відновленням, продуктивною економічною стратегією та внутрішньою координацією. Саме цей розрив між відбудовою матеріальних об'єктів і відновленням функціональної держави є головною ознакою фрагментованих реконструкційних траєкторій.

Висновки до другого розділу

Порівняльний аналіз повоєнної відбудови країн світу показує, що результати реконструкції визначаються не лише масштабом руйнувань або обсягом зовнішньої допомоги. Одні країни після війни досить швидко поверталися до стійкого зростання, інші – навіть за значної міжнародної підтримки – залишалися в стані інституційної слабкості, боргової залежності або фрагментованого відновлення. Вирішальне значення мала здатність держави поєднати зовнішні ресурси з внутрішньою спроможністю: макроекономічною стабілізацією, функціональними інститутами, координацією відбудовчих процесів, довірою до правил гри та наявністю

власної економічної стратегії.

Досвід Західної Європи після Другої світової війни засвідчив, що зовнішня допомога є найбільш результативною тоді, коли вона надходить у середовище зі збереженою адміністративною, промисловою та інституційною основою. План Маршалла не був самодостатнім джерелом європейського економічного відновлення. Його значення полягало в іншому: він допоміг подолати дефіцит продовольства, енергії, сировини й валюти, підтримав критичний імпорт, сприяв координації через ОЕЕС і посилив внутрішні стабілізаційні реформи. Західноєвропейські економіки не будували господарську систему з нуля, а відновлювали умови функціонування вже наявної індустріальної та ринкової бази. Досвід Західної Німеччини показує, що зовнішня допомога не давала автоматичного ефекту без валютної стабілізації, послаблення цінових викривлень і відновлення ринкових стимулів. Виробнича база починає працювати лише тоді, коли існують стабільні гроші, передбачувані правила, дієві інститути та стимули для приватної економічної активності.

Інший характер мала відбудова Японії та Південної Кореї. У цих випадках реконструкція не обмежилася поверненням до довоєнного рівня виробництва, а поступово переросла у структурну модернізацію. Японія після 1945 р. втратила імперську ресурсну базу й була змушена перебудувувати саму логіку економічного розвитку. Її повоєнне зростання спиралося на поєднання інституційних реформ, макроекономічної стабілізації, державної координації, технологічного запозичення та поступового виходу на експортні ринки.

Південна Корея демонструє ще виразніший перехід від допомогозалежності до самопідтримуваного розвитку. У 1950-х рр. американська допомога забезпечувала критичний імпорт, бюджетну підтримку й базову стабілізацію, однак не створювала модернізаційного прориву. Перелом відбувся після переходу до активної стратегії розвитку, що поєднувала планування, мобілізацію внутрішніх ресурсів, підтримку експорту та координацію промислових інвестицій.

На протилежному полюсі перебувають Ірак, Ліван та Афганістан, де відбудова мала фрагментований, затриманий або частково невдалий характер. Попри різні історичні умови, ці кейси показують спільну проблему: міжнародна допомога не компенсує нестачу безпеки, легітимної державної влади, контролю над територією та узгодженої економічної стратегії. В Іраку й Афганістані реконструкція значною мірою залежала від зовнішнього втручання та відбувалася в умовах насильства й слабкої державної спроможності; у Лівані фізичне відновлення інфраструктури не усунуло боргових, фіскальних і політико-інституційних слабкостей.

Узагальнення розглянутих кейсів дає підстави виокремити три аналітичні траєкторії повоєнної відбудови: стабілізаційну, модернізаційно-розвиткову та фрагментовану. Вони не є жорсткими історичними схемами, однак допомагають зіставити відмінності між країнами за стартовими умовами, роллю держави, характером зовнішньої допомоги, рівнем інституційної спроможності та здатністю перейти від компенсації втрат до самостійного економічного розвитку. Порівняльну характеристику основних траєкторій повоєнної відбудови наведено в таблиці Г.1 (див. додаток Г).

Стабілізаційна модель найчіткіше проявилася в західноєвропейському досвіді. Її логіка полягала не у створенні принципово нової економічної системи, а у відновленні умов для функціонування вже наявної. Макроекономічна стабілізація, критичний імпорт, усунення виробничих “вузьких місць”, координація через міжнародні механізми та підтримка внутрішніх реформ дали результат саме тому, що країни мали достатню інституційну основу для поглинання допомоги. У цій моделі зовнішній ресурс прискорював відновлення, але не замінював державну й ринкову спроможність.

Модернізаційно-розвиткова модель сформувалася в іншому середовищі. Японія та Південна Корея не просто відновлювали довоєнні виробничі можливості, а поступово змінювали структуру економіки. У цих випадках держава виконувала активнішу роль: визначала пріоритетні галузі,

спрямовувала кредит і валютні ресурси, підтримувала технологічне навчання, заохочувала експорт і координувала взаємодію з приватним сектором. Відбудова ставала не кінцевою метою, а початковою фазою ширшого процесу промислового ускладнення.

Фрагментована модель виникала там, де реконструкція не спиралася на достатню внутрішню спроможність. Її характерною ознакою була не обов'язкова відсутність ресурсів, а слабкість механізмів, які мали перетворити ці ресурси на розвиток. Ірак, Афганістан та Ліван демонструють різні варіанти цієї проблеми: безпекову нестабільність, зовнішньо керовану реконструкцію, боргову залежність, політичну фрагментацію, затримані реформи або низьку легітимність державних інститутів. У таких умовах фізична відбудова могла давати локальні результати, але не формувала цілісної траєкторії економічного оновлення.

Порівняння цих трьох типів дає підстави для ширшого висновку: успішна повоєнна відбудова не є прямою функцією обсягу допомоги. Зовнішні ресурси мають значення лише тоді, коли вони включені у внутрішню систему стабілізації, координації та розвитку. Якщо держава здатна визначати пріоритети, підтримувати макроекономічну стабільність, забезпечувати підзвітність і взаємодіяти з приватним сектором, допомога може прискорити відновлення або модернізацію. Якщо ж таких умов немає, навіть масштабні фінансові потоки можуть залишитися зовнішньою підтримкою без довгострокового економічного ефекту.

Отримана типологія має не нормативний, а аналітичний характер. Вона не зводить складні історичні випадки до готових схем, а дозволяє виокремити різні механізми переходу від війни до розвитку. Цей висновок важливий для українського випадку: уроки повоєнної відбудови не можуть бути перенесені механічно. Їхня релевантність залежить від того, до якої траєкторії ближчими є стартові умови країни, якою є її інституційна спроможність, наскільки зовнішня допомога підпорядкована внутрішній стратегії та чи здатна реконструкція перерости у довгострокове економічне оновлення.

РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Вплив воєнних шоків на соціально-економічний розвиток України

Повномасштабна війна 2022 р. спричинила для української економіки не звичайний циклічний спад, а тривалий системний шок, який одночасно змінив умови виробництва, бюджетну політику, зовнішньоекономічні зв'язки, ринок праці, інвестиційну поведінку бізнесу та демографічну структуру. На відміну від криз мирного часу, за яких основним завданням економічної політики є відновлення попиту й повернення до попередньої траєкторії зростання, в умовах війни змінюються самі критерії економічної стійкості. Її стійкість визначається не лише динамікою ВВП, а й здатністю держави фінансувати оборону, підтримувати критичну інфраструктуру, забезпечувати соціальні виплати, зберігати платоспроможність бюджету та зберегти функціональність базових ринкових інституцій.

Український випадок є особливо складним, оскільки економіка продовжує працювати в умовах активної війни, а не після її завершення. Це означає, що процеси адаптації, руйнування й часткового відновлення відбуваються одночасно. Частина підприємств релокувалася або змінила логістичні маршрути, окремі сектори пристосувалися до воєнного попиту, банківська система зберегла функціональність, а держава – здатність виконувати основні фінансові зобов'язання. Водночас значна частина виробничих активів знищена або пошкоджена, інвестиційні рішення залишаються обмеженими безпековими ризиками, а бюджетна система дедалі більше залежить від зовнішньої підтримки. Тому поточний стан економіки України доцільно оцінювати не як завершену фазу відновлення, а як стан воєнної стабілізації за умов високої структурної вразливості.

Макроекономічна динаміка після 2022 р. відображає глибину початкового шоку та межі подальшої адаптації. У 2022 р. реальний ВВП України скоротився на 28,8%, що стало наслідком окупації частини територій,

руйнування підприємств, блокування портів, масової міграції населення, порушення логістики та різкого падіння приватних інвестицій. У 2023 р. економіка частково відновилася на тлі низької бази порівняння, у 2024 р. темпи зростання сповільнилися, а у 2025 р. реальний ВВП зріс лише на 1,8%. Номінальний ВВП у 2025 р., за попередніми даними Державної служби статистики України, становив 8,93 трлн грн [65, 66]. Це свідчить, що потенціал швидкого післяшокового відновлення значною мірою вичерпався, а подальше зростання дедалі більше залежить від безпекової ситуації, енергетичної стійкості, інвестицій, експортної логістики та повернення людського капіталу.

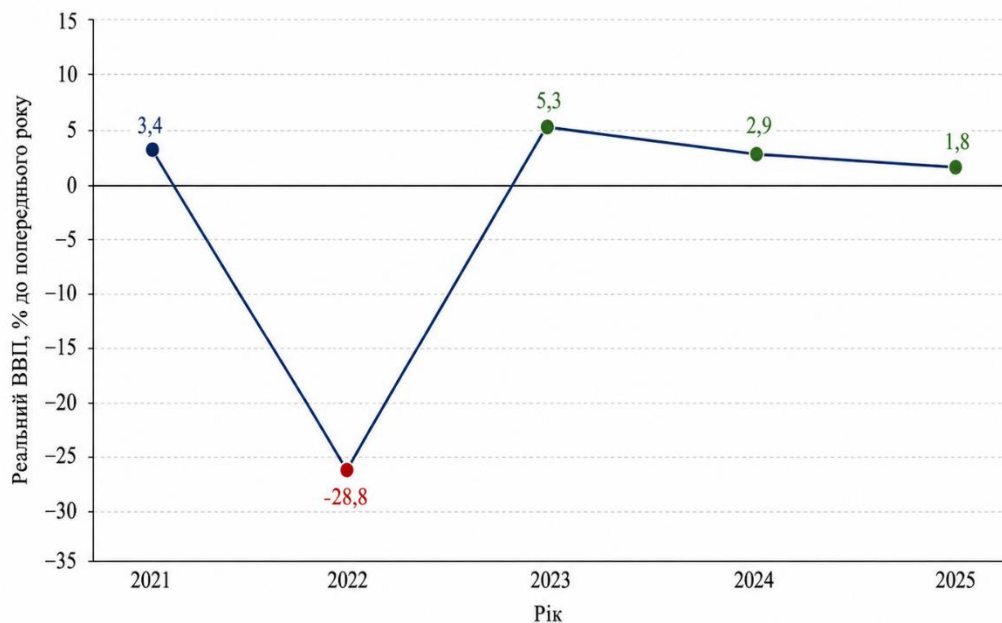

Рис. 3.1. Динаміка реального ВВП України у 2021–2025 рр., % до попереднього року

Джерело: складено автором на основі [65, 66].

Після різкого падіння 2022 р. позитивні темпи зростання не слід трактувати як повне подолання наслідків війни. У воєнних умовах навіть приріст ВВП може поєднуватися зі звуженням інвестиційної бази, високими бюджетними потребами, дефіцитом робочої сили та втратою частини виробничих потужностей. Крім того, сама структура зростання залишається деформованою: значна частина економічної активності підтримується державними видатками, оборонними замовленнями, зовнішньою допомогою

та поточним споживанням, тоді як приватні капітальні інвестиції стримуються невизначеністю й високими ризиками. Це відрізняє українську ситуацію від стандартного післякризового відновлення, де ключовим драйвером поступово стає приватна інвестиційна активність.

Непрямі економічні втрати додатково показують глибину розриву між фактичною та потенційною траєкторіями розвитку. За оцінками KSE Institute, втрати виторгу української економіки від початку повномасштабного вторгнення до кінця 2026 р. можуть сягнути 1,7 трлн дол. США, а втрати доданої вартості – близько 598,7 млрд дол. США [67]. Ці показники не слід ототожнювати з прямими фізичними руйнуваннями: вони відображають ширший ефект війни – недоотриманий випуск, скорочення економічної активності, втрату частини виробничих зв'язків, обмеження експорту, падіння інвестицій і зниження доходів підприємств. Найбільші втрати концентруються у торгівлі, промисловості, будівництві, послугах, енергетиці та транспорті, тобто саме в секторах, які визначають внутрішній попит, зайнятість, логістику та виробничу основу економіки.

Важливим індикатором поточної стабілізації є інфляційна динаміка. Після цінового шоку перших років повномасштабної війни інфляція поступово стала більш керованою: у січні 2026 р. вона становила 7,4% у річному вимірі [68]. Це свідчить про збереження монетарної керованості, однак не усуває ризиків, пов'язаних із воєнними видатками, пошкодженням енергетичної інфраструктури, імпортною залежністю, логістичними витратами та дефіцитом кадрів. Тому цінова стабільність у сучасних умовах має відносний характер: вона підтримується не лише внутрішньою політикою НБУ, а й регулярністю зовнішнього фінансування, валютними надходженнями та здатністю держави уникати неконтрольованого монетарного фінансування дефіциту.

Водночас макроекономічна стабілізація не усуває факту значних фізичних руйнувань. Згідно з оцінкою RDNA5, підготовленою Урядом України спільно зі Світовим банком, Європейською комісією та ООН, прямі

збитки України станом на кінець 2025 р. оцінюються у 195,1 млрд дол. США, а сукупні потреби у відновленні й реконструкції на наступні десять років становлять 587,7 млрд дол. США [69]. Найбільших пошкоджень зазнали житловий фонд, транспортна та енергетична інфраструктура. Ці сектори мають системне значення: житло пов'язане з поверненням населення і мобільністю робочої сили, транспорт – з експортом і внутрішньою інтеграцією ринків, енергетика – з безперервністю виробництва, роботою домогосподарств і фіскальним навантаженням на державу.

Таблиця 3.1

Оцінка прямих збитків економіки України за секторами, 2026 р.

Сектор	Втрати виторгу	Втрати доданої вартості
Промисловість, будівництво та послуги	645,6	249,0
Торгівля	696,3	161,8
Агропромисловий комплекс	81,9	33,5
Транспорт	60,2	32,4
Енергетика	75,3	15,1
Цифрова інфраструктура та ІТ	23,7	13,2
Фінансовий сектор	3,3	3,3

Джерело: складено автором на основі [69]

Секторальна структура збитків показує, які саме обмеження визначатимуть темпи майбутньої відбудови. Пошкодження житлового фонду впливає на повернення населення, мобільність робочої сили та соціальну стабільність. Руйнування транспортної інфраструктури обмежує внутрішню логістику, експортні можливості й регіональну інтеграцію ринків. Втрати в енергетиці створюють додаткові ризики для промисловості, домогосподарств і бюджетних витрат, оскільки відновлення енергетичної стійкості потребує значних капіталовкладень і технологічного оновлення. Отже, фізичні збитки не можна розглядати лише як суму пошкоджених об'єктів: вони формують

довгострокові обмеження для виробництва, інвестицій, зайнятості та територіального розвитку.

Стан підприємницького середовища є одним із ключових показників того, наскільки економіка здатна перейти від виживання до інвестиційного відновлення. Ділові очікування в Україні залишаються нестійкими: підприємства пристосувалися до частини воєнних ризиків, але не можуть повністю нейтралізувати вплив обстрілів, енергетичних обмежень, логістичних витрат, дефіциту кадрів і невизначеності щодо тривалості війни. За даними Національного банку України, у січні 2026 р. індекс очікувань ділової активності становив 41,3 пункту, тобто залишався нижче нейтрального рівня 50 пунктів [70]. У лютому 2026 р. показник покращився, але бізнес-оцінки все ще залишалися обережними, що вказує на збереження короткого горизонту планування бізнесу.

Індекс очікувань ділової активності, 2021–2026

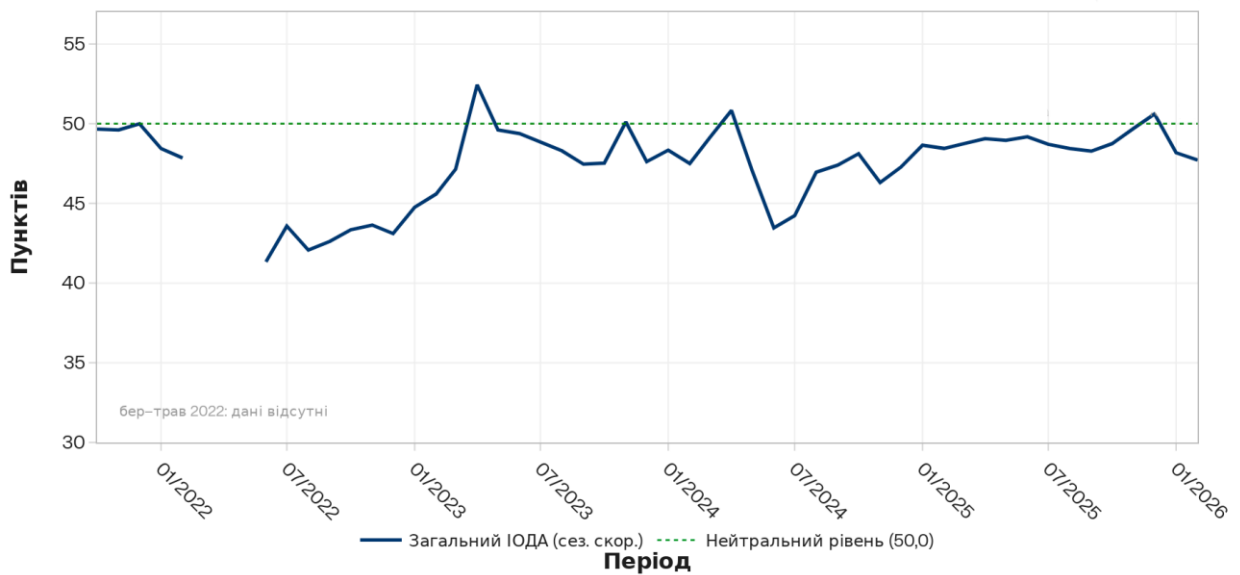

Рис. 3.2. Індекс очікувань ділової активності в Україні

Джерело: [70]

Показник ділових очікувань є важливим не лише як короткостроковий індикатор настроїв бізнесу. Він відображає здатність підприємств планувати виробництво, найм працівників, інвестиції та розширення діяльності.

Значення нижче нейтрального рівня означає, що значна частина бізнесу очікує погіршення або не бачить достатніх умов для активного зростання. Це особливо важливо для майбутньої відбудови: навіть за наявності міжнародних ресурсів реконструкція не матиме довгострокового ефекту без приватних інвестицій, підприємницької активності та відновлення довіри до економічного середовища.

Державні фінанси України в умовах війни перебувають у режимі фіскальної мобілізації. Оборонні видатки, соціальні виплати, підтримка критичної інфраструктури, компенсація наслідків руйнувань і обслуговування боргових зобов'язань формують стійко високий рівень бюджетних потреб. Водночас внутрішня дохідна база обмежена скороченням виробництва, втратою частини платників податків, релокацією бізнесу, звуженням інвестиційної активності та підвищеними витратами підприємств. У таких умовах зовнішня фінансова підтримка перетворилася на одну з ключових умов макрофінансової стабільності. У 2025 р. Міністерство фінансів України залучило 52,4 млрд дол. США зовнішнього фінансування, причому понад 70% цієї суми було забезпечено за рахунок доходів від заморожених російських активів [71].

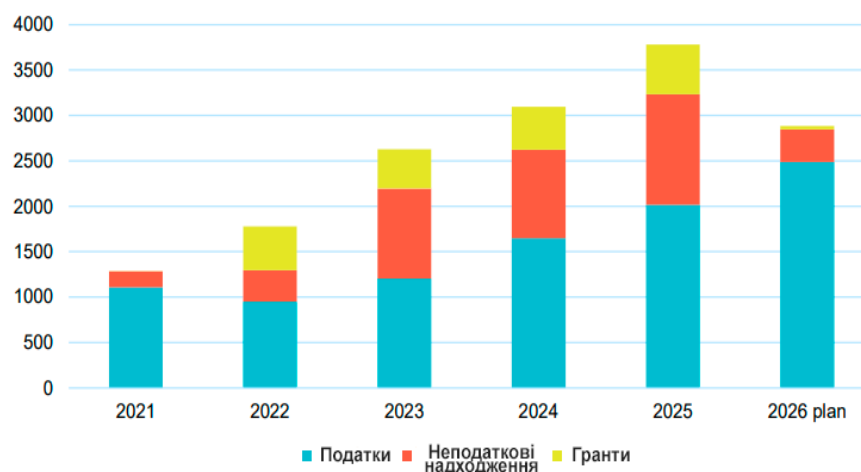

Рис. 3.3. Структура доходів державного бюджету України, млрд грн
Джерело: складено автором на основі [71]

Структура доходів державного бюджету демонструє одну з ключових суперечностей воєнної економіки: держава має підтримувати надзвичайно

високі оборонні й соціальні видатки за умов, коли власна економічна база не генерує достатнього обсягу ресурсів. Водночас збереження податкової системи, банківської стабільності та доступу до міжнародного фінансування свідчить про те, що фіскальна система України залишається керованою. Проте така модель має обмежену стійкість у довгостроковому періоді. Вона залежить від політичної готовності партнерів продовжувати фінансування, від механізмів використання заморожених російських активів, від умов боргового обслуговування та від здатності України поступово відновлювати внутрішню дохідну базу.

Бюджетна залежність від зовнішніх ресурсів безпосередньо пов'язана з борговою стійкістю. Зростання державного боргу в умовах війни є очікуваним наслідком фіскальної мобілізації, однак його довгострокові ризики визначаються не лише абсолютним обсягом зобов'язань, а й структурою кредиторів, вартістю обслуговування, строками погашення та майбутнім темпом економічного зростання. Пільговий характер значної частини зовнішнього фінансування знижує короткостроковий тиск на бюджет, але не усуває потреби у відновленні власної фіскальної спроможності. Якщо після завершення активної фази війни економічне зростання залишатиметься слабким, а приватні інвестиції – пригніченими, боргове навантаження може стати одним із факторів, що обмежуватимуть простір для розвитку.

Ринок праці та людський капітал є ще одним критичним виміром поточного стану економіки. Війна одночасно скоротила пропозицію праці, змінила її регіональну структуру та погіршила умови відтворення людського капіталу. Частина працездатного населення мобілізована, частина перебуває за кордоном, значна кількість людей залишається внутрішньо переміщеною. За даними МОМ, станом на січень 2026 р. в Україні налічувалося близько 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб, а понад 4,4 млн осіб повернулися після переміщення. УВКБ ООН оцінює кількість українців, які перебувають за кордоном як біженці, приблизно у 5,7 млн осіб [72, 73].

Наведені показники свідчать, що людський капітал може стати одним із

найскладніших обмежень повоєнного відновлення. На відміну від фізичної інфраструктури, яку можна відбудувати за наявності фінансування, людський капітал відновлюється повільніше, оскільки залежить від повернення населення, якості освіти, стану здоров'я, професійної перепідготовки, психологічної реабілітації та наявності робочих місць. Втрата частини кваліфікованих працівників або їх тривала інтеграція в ринки праці інших країн може знизити потенційний випуск навіть після припинення бойових дій. Тому демографічна й трудова політика мають розглядатися не як соціальний додаток до відбудови, а як один із її центральних економічних механізмів.

Соціальна вразливість домогосподарств також залишається високою. За оцінками Світового банку, рівень бідності в Україні у 2025 р. становив близько 36,9%, що суттєво перевищує довоєнний рівень і свідчить про збереження значного тиску на добробут населення [74]. Погіршення матеріального становища пов'язане з втратою доходів, переміщенням, руйнуванням житла, зростанням витрат на базові потреби, нестабільною зайнятістю та нерівномірністю доступу до послуг у різних регіонах. Водночас соціальні виплати, пенсії та зарплати у бюджетному секторі залишаються важливим стабілізаційним інструментом, оскільки підтримують мінімальний рівень споживання й запобігають глибшому падінню внутрішнього попиту.

Узагальнюючи наведені показники, поточний стан української економіки можна визначити як воєнну стабілізацію за умов високої структурної вразливості. Україна зберегла керованість державних фінансів, працездатність банківської системи, базову функціональність ринків і здатність частини бізнесу адаптуватися до умов війни. Водночас ця стійкість має обмежений характер, оскільки підтримується значною зовнішньою допомогою, високими бюджетними видатками, мобілізацією ресурсів і пристосуванням економічних агентів до надзвичайних умов. Виробничий потенціал, інвестиційна активність, людський капітал, інфраструктурна база й бюджетна самодостатність залишаються під системним тиском.

Тому головна особливість сучасного соціально-економічного стану

України полягає в одночасному існуванні адаптації та виснаження. Попри збереження базової функціональності економіки, її відновлення не може бути зведене до простого повернення довоєнних показників. Масштаб фізичних збитків, непрямих економічних втрат, демографічних змін і фіскальної залежності свідчить, що майбутня відбудова має бути не лише реконструкцією пошкоджених об'єктів, а комплексною політикою відновлення виробничого потенціалу, людського капіталу, інвестиційної спроможності, фінансової стійкості та інституційної довіри. За таких умов стратегія відбудови має виходити не з логіки компенсації окремих втрат, а з потреби відновити виробничу, інвестиційну, людську та інституційну основу довгострокового зростання.

3.2. Аналіз політики повоєнної відбудови: стратегія та ключові напрямки

Аналіз поточного соціально-економічного стану України показав, що післявоєнна відбудова не може бути зведена до механічного відновлення зруйнованих об'єктів. Масштаб фізичних збитків, втрата частини виробничого потенціалу, демографічні зміни, дефіцит робочої сили, фіскальна залежність від зовнішнього фінансування та ослаблення інвестиційної активності свідчать про глибшу проблему: війна змінила саму структуру економіки. За оцінкою RDNA5, потреби України у відновленні та реконструкції становлять 587,7 млрд дол. США на наступні десять років [69]. За таких умов повернення до довоєнної економічної моделі не може бути достатньою стратегічною метою.

Оптимальною рамкою для України є не компенсаційна, а інвестиційно-модернізаційна модель відбудови. Її зміст полягає в тому, що реконструкція має одночасно відновлювати базову інфраструктуру, формувати нову промислову основу, підвищувати продуктивність, зміцнювати інститути та інтегрувати економіку у європейські виробничі ланцюги. У цьому сенсі найбільш релевантним є досвід Японії та Південної Кореї, де післявоєнне

відновлення не обмежувалося зовнішньою допомогою або стабілізацією бюджету, а спиралося на активну координаційну роль держави, розвиток промисловості, технологічне оновлення та підтримку експорту. Для України така модель не означає копіювання азійського досвіду, оскільки вона діє в іншому історичному, безпековому та євроінтеграційному середовищі. Йдеться радше про адаптацію його базового принципу: держава має не замінювати ринок, а створювати умови, за яких приватні інвестиції спрямовуються у продуктивні сектори з довгостроковим ефектом для зростання.

Методологічною основою такої стратегії має стати принцип Build Back Better, тобто відбудова не як повернення до попереднього стану, а як оновлення економіки на вищому рівні стійкості, енергоефективності, технологічності та інституційної якості. Для України цей принцип має прикладне значення: значна частина зруйнованих активів не повинна відтворюватися у старій технологічній формі, особливо в енергетиці, промисловості, транспорті та житловій інфраструктурі. Відбудова має бути спрямована не лише на компенсацію втрат, а на скорочення майбутньої вразливості економіки до воєнних, енергетичних, логістичних і фінансових шоків.

Запропонована стратегія повинна спиратися на два взаємопов'язані рівні. Перший – інституційна рамка відбудови. Її базовими елементами мають бути захист прав власності, передбачуваність регуляторного середовища, ефективне правозастосування, антикорупційна інфраструктура, прозорість використання коштів відбудови та механізми страхування воєнних і політичних ризиків. Без цих умов навіть значні міжнародні ресурси можуть мати короткостроковий ефект, але не перетворитися на сталий інвестиційний процес. Інституційна якість важлива не як формальна вимога донорів, а як економічна передумова: саме вона знижує трансакційні витрати, підвищує довіру інвесторів і робить довгострокові вкладення раціональними. Тому пріоритетом має бути не розширення кількості органів управління відбудовою,

а створення єдиної прозорої системи координації проєктів, у якій державні, місцеві, міжнародні та приватні ресурси працюють за однаковими правилами.

Другий рівень – промислова політика нового типу. Вона має бути спрямована не на адміністративне “відновлення промисловості загалом”, а на підтримку секторів, здатних створювати додану вартість, експортний потенціал і ефекти поширення технологій. Центральне місце в цій моделі може посісти оборонно-промисловий комплекс. Під час війни саме в ньому концентруються інженерні компетенції, виробництво продукції подвійного призначення, швидке впровадження інновацій, кооперація між державою, приватними компаніями й технологічними командами. У повоєнний період цей потенціал має бути використаний як місток до ширшого промислового оновлення – у машинобудуванні, електроніці, безпілотних системах, кібербезпеці, енергетичному обладнанні, логістиці, матеріалознавстві та високотехнологічній переробці. Історичний досвід підтверджує, що військові технології можуть ставати основою цивільних інновацій за умови цілеспрямованої політики трансферу технологій.

Водночас промислова політика має бути селективною і дисциплінованою. Державна підтримка повинна надаватися не за принципом збереження будь-яких підприємств, а через чіткі критерії: експортний потенціал, технологічна складність, здатність створювати робочі місця, інтеграція у ланцюги постачання ЄС, енергоефективність і внесок у безпеку стійкість. Практичними інструментами можуть бути пільгове фінансування інвестиційних проєктів, державні гарантії, страхування воєнних ризиків, індустріальні парки, державно-приватні партнерства, експортне кредитування, оборонні закупівлі з локалізаційним ефектом і підтримка науково-дослідних і дослідно-конструкторських робі. Така політика має уникати двох крайнощів: пасивного очікування, що ринок сам відновить зруйновану промислову базу, і надмірного ручного управління, яке створює корупційні ризики та неефективний розподіл ресурсів.

Окремим напрямом має стати енергетична та інфраструктурна стійкість. Відновлення енергетики повинно поєднувати ремонт пошкоджених потужностей із децентралізацією генерації, розвитком відновлюваних джерел, накопичувачів енергії, рішень для інтелектуальних електромереж і посиленням фізичного захисту критичної інфраструктури. Транспортна відбудова має бути пов'язана з експортною переорієнтацією України: модернізацією залізниці, прикордонної інфраструктури, портової логістики, мультимодальних коридорів і технічною інтеграцією з ринком ЄС. Без цього промислова політика залишиться обмеженою, оскільки виробництво потребує не лише капіталу, а й енергії, логістики та доступу до зовнішніх ринків.

Не менш важливим є людський капітал. Відбудова потребуватиме не лише фінансування, а й працівників, інженерів, управлінців, будівельників, медиків, освітян і технічних фахівців. Тому політика повернення мігрантів, професійної перепідготовки, підтримки ветеранів, відновлення освіти та модернізації професійно-технічної підготовки має бути інтегрована у стратегію економічного відновлення. Людський капітал не можна розглядати як соціальний додаток до реконструкції: без нього навіть профінансовані проекти можуть зіткнутися з дефіцитом кадрів і низькою продуктивністю.

Стратегія відбудови України має спиратися не на розширення переліку державних програм, а на чітку ієрархію пріоритетів. Першочерговими мають бути ті напрями, які одночасно знижують воєнну вразливість економіки й формують основу довгострокового зростання: інституційна довіра і захист власності; продуктивне інвестування; промислове та оборонно-технологічне оновлення; енергетична й логістична стійкість; відновлення людського капіталу; інтеграція у виробничі та фінансові механізми ЄС. За такої логіки відбудова перестає бути лише компенсацією втрат і набуває характеру керованої структурної модернізації.

Для емпіричного обґрунтування вибору стратегічних напрямів післявоєнної відбудови України було побудовано панельну регресійну модель, що дає змогу оцінити зв'язок між темпами економічного зростання та

ключовими факторами відновлення у групі постконфліктних і трансформаційних економік. Такий підхід є доцільним з огляду на те, що відбудова України не може розглядатися ізольовано від міжнародного досвіду: як показав аналіз у другому розділі, успішність реконструкції залежала не лише від масштабів зовнішньої допомоги, а й від здатності держави перетворити ресурси відновлення на інвестиції, модернізацію виробництва та структурну перебудову економіки.

Емпірична вибірка моделі охоплює 10 країн за період 2000–2022 рр.: Боснію і Герцеговину, Хорватію, Сербію, Грузію, Руанду, Ірак, Ліван, Камбоджу, В'єтнам та Україну. Вибір цих країн зумовлений тим, що вони мають досвід воєнних конфліктів, постконфліктної реконструкції або глибокої трансформації економічної системи. Використання панельних даних дає змогу поєднати міжкраїнний і часовий виміри аналізу, а також частково врахувати сталі відмінності між країнами, які не відображаються безпосередньо в поточних макроекономічних показниках. У цьому дослідженні модель має допоміжний характер: вона не претендує на повне вимірювання процесу повоєнної відбудови, а використовується для перевірки зв'язку між темпами економічного зростання та чинниками, які в попередніх розділах були визначені як важливі для модернізаційної траєкторії відновлення.

Вибір змінних пов'язаний із логікою дослідження таким чином: валове нагромадження капіталу відображає інвестиційну основу відновлення, без якої неможливе відтворення виробничих потужностей і модернізація інфраструктури. Частка переробної промисловості у ВВП використовується як наближений показник виробничої структури економіки, оскільки саме промислові сектори здатні формувати довші ланцюги доданої вартості, технологічне оновлення та стійкіші джерела зайнятості. Експорт товарів і послуг характеризує рівень зовнішньої інтеграції економіки, а прямі іноземні інвестиції – здатність країни залучати зовнішній приватний капітал. Інфляція включена до моделі як показник макроекономічної нестабільності, що може обмежувати інвестиційну активність і довгострокове зростання. Такий набір

змінних не охоплює всіх передумов повоєнної відбудови, однак дозволяє зосередитися на тих економічних каналах, які безпосередньо пов'язані з інвестиційним нагромадженням, виробничою модернізацією, зовнішньою інтеграцією та макрофінансовою стабільністю. У порівняльному аналізі ці напрями виявилися найбільш важливими для переходу від простого відновлення зруйнованих активів до довгострокового економічного розвитку.

Залежною змінною в моделі є темп зростання реального ВВП. Як пояснювальні змінні використано валове нагромадження капіталу, частку переробної промисловості у ВВП, експорт товарів і послуг у відсотках до ВВП, чистий приплив прямих іноземних інвестицій у відсотках до ВВП та інфляцію. Дані сформовано на основі показників World Development Indicators Світового банку [65].

У загальному вигляді модель має такий вигляд:

$$GDPgrowth_{it} = \alpha_i + \beta_1 Investment_{it} + \beta_2 Manufacturing_{it} + \beta_3 Exports_{it} + \beta_4 FDI_{it} + \beta_5 Inflation_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.1)$$

де $GDPgrowth_{it}$ – темп зростання реального ВВП країни i у році t ;

α_i – індивідуальний фіксований ефект країни;

$Investment_{it}$ – валове нагромадження капіталу у відсотках до ВВП;

$Manufacturing_{it}$ – частка переробної промисловості у ВВП;

$Exports_{it}$ – експорт товарів і послуг у відсотках до ВВП;

FDI_{it} – чистий приплив прямих іноземних інвестицій у відсотках до ВВП;

$Inflation_{it}$ – річний темп інфляції;

ε_{it} – випадкова похибка моделі.

Оцінювання здійснено за допомогою моделі з фіксованими ефектами. Такий вибір пояснюється тим, що країни у вибірці істотно відрізняються за історичними умовами розвитку, структурою економіки, масштабом руйнувань, якістю державного управління та характером післявоєнного відновлення.

Фіксовані ефекти дають змогу врахувати сталі індивідуальні особливості країн, які можуть впливати на темпи економічного зростання, але не входять безпосередньо до переліку пояснювальних змінних. Тому результати моделі слід трактувати не як універсальну оцінку повоєнної відбудови, а як перевірку статистичних зв'язків між окремими макроекономічними показниками. Результати оцінювання базової моделі наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Результати оцінювання панельної моделі з фіксованими ефектами

Показник	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	p-значення
Константа	-9,184170	3,951870	-2,3240	0,0212
Валове нагромадження капіталу	0,320318	0,128342	2,4960	0,0134
Частка переробної промисловості у ВВП	0,447602	0,217354	2,0590	0,0408
Експорт товарів і послуг	-0,003424	0,051353	-0,0667	0,9469
Прямі іноземні інвестиції	0,116281	0,207560	0,5602	0,5760
Інфляція	-0,038468	0,034492	-1,1150	0,2661

Джерело: розраховано автором на основі даних World Bank World Development Indicators [65]

Отримані результати потребують обережної інтерпретації, оскільки модель фіксує статистичні зв'язки між окремими макроекономічними показниками, але не охоплює всі безпекові, політичні та інституційні умови повоєнної відбудови. Найвиразніший позитивний зв'язок із темпами економічного зростання має валове нагромадження капіталу. Коефіцієнт при цій змінній є додатним і статистично значущим на рівні 5%: збільшення валового нагромадження капіталу на 1 відсотковий пункт ВВП у межах цієї специфікації асоціюється зі зростанням темпу реального ВВП приблизно на 0,32 відсоткового пункту за інших рівних умов. Для аналізу української

відбудови цей результат важливий насамперед тому, що акцентує роль продуктивного інвестиційного нагромадження. Відновлення не може зводитися лише до компенсації зруйнованих об'єктів або поточного бюджетного фінансування; воно потребує інвестицій у виробничі потужності, інфраструктуру, технологічне оновлення та людський капітал.

Другим статистично значущим результатом у базовій моделі є додатний коефіцієнт при частці переробної промисловості у ВВП. Це вказує на позитивний зв'язок між виробничою структурою економіки та темпами зростання. Такий результат узгоджується з порівняльним аналізом досвіду Японії та Південної Кореї, де післявоєнне відновлення не обмежувалося фізичною реконструкцією, а супроводжувалося формуванням нової промислової бази, технологічним оновленням і поступовою експортною переорієнтацією. Для України це означає, що відновлення зруйнованої промисловості має розглядатися не як механічне повернення до довоєнної структури, а як частина ширшої модернізаційної політики.

Коефіцієнти при експорті та прямих іноземних інвестиціях у базовій специфікації не є статистично значущими. Це не дає підстав відкидати їхнє значення для відбудови, але показує, що сам по собі вищий рівень зовнішньої відкритості або припливу іноземного капіталу не гарантує прискорення зростання. Експорт може підтримувати розвиток лише за наявності конкурентоспроможного виробництва, логістичної спроможності та здатності підприємств інтегруватися у зовнішні ринки. Подібно до цього, прямі іноземні інвестиції мають різний ефект залежно від галузевої структури, умов захисту прав власності, якості регулювання та здатності економіки включати зовнішній капітал у внутрішні ланцюги доданої вартості.

Коефіцієнт при інфляції має від'ємний знак, хоча не є статистично значущим у базовій специфікації. Такий результат не дозволяє робити сильний висновок про кількісний вплив інфляції на економічне зростання в межах цієї вибірки, проте він не суперечить загальній макроекономічній логіці: висока інфляція погіршує інвестиційні очікування, знижує реальну купівельну

спроможність і підвищує невизначеність для бізнесу. Для України це означає, що макрофінансова стабільність є необхідною умовою відновлення, але вона не може замінити інвестиційну, промислову та інституційну політику.

Для перевірки стійкості результатів було додатково оцінено модель із робастними стандартними помилками, кластеризованими за країнами. У цій специфікації статистично значущим залишається показник валового нагромадження капіталу, тоді як значущість промислової змінної послаблюється. Це уточнює інтерпретацію результатів: інвестиційне нагромадження є найбільш стійким емпіричним каналом, тоді як промислова модернізація має розглядатися не як автоматична гарантія зростання, а як стратегічний напрям, ефективність якого залежить від обсягу та якості інвестицій, технологічного оновлення, зовнішнього попиту й державної координації.

Загалом результати економетричного оцінювання не слід трактувати як самостійне доведення певної моделі повоєнної відбудови. Вони радше доповнюють порівняльно-історичний аналіз і підтримують висновок про те, що для України ключовим має бути не просте залучення фінансових ресурсів, а їх продуктивне спрямування. Інвестиції, розвиток переробної промисловості, експортна інтеграція та прямі іноземні інвестиції можуть працювати на відновлення лише за умови узгодженої державної політики, інституційної передбачуваності й концентрації ресурсів у секторах, здатних створювати довгострокову додану вартість.

У цьому контексті для України найбільш доцільною є не компенсаційна модель відбудови, спрямована лише на відновлення довоєнного стану, а інвестиційно-модернізаційна модель, у межах якої реконструкція інфраструктури поєднується з формуванням нової промислової бази, розвитком оборонно-промислового комплексу, технологічним оновленням і поступовою експортною інтеграцією. Оборонно-промисловий комплекс може виконати роль перехідного технологічного ядра такої моделі, оскільки саме в цьому секторі під час війни концентруються інженерні компетенції, інновації,

виробництво продукції подвійного призначення та практичний досвід швидкого технологічного впровадження.

3.3. Шляхи та перспективи міжнародної співпраці України в процесі економічної реконструкції та відбудови

Міжнародна співпраця у процесі відбудови України має розглядатися не лише як джерело фінансування, а як інструмент довгострокового включення країни у європейський економічний, інституційний і безпековий простір. Такий підхід прямо впливає з попереднього аналізу: українська економіка одночасно потребує значних ресурсів для фізичної реконструкції, стабільного бюджетного фінансування, доступу до приватного капіталу, страхування воєнних ризиків і прискорення інституційних реформ. За оцінкою RDNA5, потреби України у відновленні та реконструкції становлять 587,7 млрд дол. США на наступні десять років, що суттєво перевищує можливості внутрішнього фінансування [69]. Тому міжнародна співпраця є не зовнішнім доповненням до національної стратегії, а однією з її базових умов.

Ключовим напрямом такої співпраці є європейська інтеграція. Відкриття переговорів про вступ України до ЄС у червні 2024 р. надало процесу відбудови чітку інституційну рамку: реформи у сфері верховенства права, державного управління, конкуренції, фінансового контролю, антикорупційної політики, регуляторного середовища та захисту прав власності стали не лише внутрішнім завданням, а частиною наближення до *acquis* ЄС [75]. Для економічної реконструкції це має практичне значення: євроінтеграція знижує інституційну невизначеність, підвищує довіру інвесторів і задає стандарти управління коштами відбудови. У цьому сенсі вступ до ЄС не слід розглядати окремо від економічної стратегії: він є механізмом закріплення тих правил, без яких інвестиційно-модернізаційна модель відбудови залишатиметься вразливою.

Фінансовою основою європейського напрямку є Ukraine Facility – програма ЄС обсягом 50 млрд євро на 2024–2027 рр., спрямована на підтримку державного бюджету, стимулювання інвестицій і технічну допомогу для реалізації реформ [76]. Її значення полягає не лише в обсязі коштів, а й у зв'язку фінансування з виконанням Ukraine Plan: держава отримує ресурси за умови просування реформ, необхідних для відновлення, модернізації та інтеграції в ЄС. Такий механізм дозволяє уникнути фрагментації допомоги й пов'язати короткострокову бюджетну підтримку з довгостроковими змінами в інституційному середовищі.

Другий напрям – використання заморожених російських активів і доходів від них. У 2025 р. Україна залучила 52,4 млрд дол. США зовнішнього фінансування, причому понад 70% цієї суми було забезпечено за рахунок доходів від заморожених російських активів [71]. Крім того, рішення G7 щодо Extraordinary Revenue Acceleration Loans передбачає надання Україні приблизно 50 млрд дол. США позик, обслуговування яких має здійснюватися за рахунок надзвичайних доходів від іммобілізованих російських суверенних активів [77]. Для України це принципово важливо з двох причин. По-перше, такий механізм зменшує пряме боргове навантаження на майбутні бюджети. По-друге, він частково реалізує принцип відповідальності агресора за завдану шкоду, що має не лише фінансове, а й політико-правове значення.

Третій напрям – координація донорської допомоги. Досвід невдалих реконструкцій, розглянутий у другому розділі, показує, що значні обсяги зовнішніх ресурсів не гарантують успіху, якщо допомога розпорошена між проєктами, не пов'язана з національними пріоритетами або обходить внутрішні інститути. Для України критично важливо, щоб міжнародна підтримка працювала через єдину систему пріоритетів: відновлення критичної інфраструктури, енергетики, житла, логістики, людського капіталу, промислової бази та інституційної спроможності. Саме таку роль має виконувати Ukraine Donor Platform, мандат якої полягає у координації поточних фінансових потреб, майбутнього відновлення та реконструкції між

Україною, міжнародними фінансовими організаціями й урядами партнерів [78]. Для збереження ефективності ця координація має спиратися на прозорі критерії відбору проєктів, відкриту звітність, узгодження з Ukraine Plan та уникнення дублювання програм.

Четвертий напрям – залучення приватного капіталу. Державні й донорські ресурси можуть закрити частину бюджетних і гуманітарних потреб, але не здатні самотійно забезпечити масштабну модернізацію промисловості, енергетики, логістики та житла. Тому міжнародна співпраця має поступово зміщуватися від моделі допомоги до моделі інвестиційного партнерства. Практичним інструментом цього переходу є Ukraine Investment Framework у межах Ukraine Facility: він передбачає 9,5 млрд євро фінансових інструментів із метою мобілізувати понад 40 млрд євро інвестицій для відновлення, реконструкції та модернізації України [79]. Це відповідає логіці, сформульованій у підрозділі 3.2: міжнародні ресурси повинні не заміщувати приватні інвестиції, а знижувати ризики й створювати умови для їхнього входження у продуктивні сектори.

Окреме значення має страхування воєнних і політичних ризиків. Без такого механізму приватні інвестори відкладатимуть довгострокові проєкти навіть за наявності прибуткових можливостей, оскільки ризик фізичного знищення активів, зупинки виробництва або неможливості виконання контрактів залишається надто високим. Перші механізми вже формуються через MIGA та українське Експортно-кредитне агентство: MIGA після початку повномасштабного вторгнення видала гарантії для проєктів в Україні, а ЕКА з 2024 р. отримало можливість страхувати інвестиції від воєнних і політичних ризиків [80, 81]. У перспективі саме такі інструменти мають стати мостом між зовнішньою допомогою і приватними вкладеннями у виробництво, енергетику, логістику, переробку та технологічні сектори.

П'ятий напрям – інтеграція України у європейські виробничі та інфраструктурні ланцюги. Для відбудови важливо отримати ресурси й використати їх для зміни місця України в міжнародному поділі праці. Це

означає поступовий перехід від сировинної та низькомаржинальної експортної моделі до глибокої промислової кооперації з ЄС: у машинобудуванні, оборонних і технологіях подвійного призначення, енергетичному обладнанні, агропереробці, транспортній логістиці, цифрових сервісах і критичних матеріалах. Такий напрям узгоджується з висновками підрозділу 3.2: промисловість, експорт і прямі іноземні інвестиції можуть бути драйверами відновлення лише за умови поєднання з інституційною якістю, державною координацією та спрямуванням ресурсів у продуктивні сектори. Саме тому міжнародна співпраця має оцінюватися не лише за обсягом залучених коштів, а за тим, чи створює вона нові виробничі можливості всередині країни.

Висновки до третього розділу

Отже, перспективна модель міжнародної співпраці України має поєднувати п'ять елементів: євроінтеграційну інституційну рамку; прогнозоване бюджетне фінансування; використання доходів від заморожених російських активів; механізми страхування ризиків і залучення приватного капіталу; інтеграцію у виробничі ланцюги ЄС. Її мета полягає не в постійній залежності від зовнішньої допомоги, а у перетворенні цієї допомоги на важіль внутрішньої модернізації. Якщо міжнародні ресурси будуть спрямовані лише на покриття дефіцитів і поточне споживання, їхній довгостроковий ефект буде обмеженим. Якщо ж вони поєднуюватимуться з інституційними реформами, промисловою політикою, інвестиційними гарантіями та експортною інтеграцією, міжнародна співпраця може стати одним із ключових механізмів переходу України від воєнної стабілізації до повоєнного розвитку.

ВИСНОВКИ

Повоєнна відбудова України потребує поєднання теоретичного розуміння економічних наслідків війни, критичного врахування міжнародного досвіду та формування власної стратегії реконструкції. У роботі встановлено, що воєнний конфлікт впливає на національну економіку не тільки через прямі руйнування, а й через зміну бюджетних пріоритетів, скорочення інвестицій, втрати людського капіталу, порушення виробничих зв'язків і послаблення інституційної передбачуваності. Тому повоєнне відновлення не може розглядатися лише як інфраструктурна реконструкція.

Воєнна економіка є особливим режимом функціонування господарської системи, у якому державні фінанси, виробництво, ринок праці, інвестиційні рішення й зовнішньоекономічні потоки підпорядковуються потребам оборони та базової стійкості держави. Для України це проявляється у високих оборонних видатках, залежності бюджету від зовнішнього фінансування, втраті частини виробничих потужностей, міграції населення, дефіциті робочої сили, зростанні ролі критичної інфраструктури та посиленні макрофінансових ризиків.

Повоєнна відбудова — це процес відновлення базового функціонування держави й економіки, реконструкції фізичних активів, повернення людського капіталу, відновлення інституційної довіри та переходу до стійкішої моделі розвитку. Вона охоплює стабілізацію, реконструкцію і трансформацію, але ці виміри не є жорстко послідовними. Її результат залежить від якості державної координації, макрофінансової стабільності, інституційної спроможності, участі приватного сектору й здатності використати зовнішню підтримку для довгострокового розвитку.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду показав, що успішність повоєнної реконструкції визначалася не лише обсягом зовнішньої допомоги. У Західній Європі важливими були поєднання фінансової підтримки, збереженої інституційної бази, виробничого потенціалу й міждержавної координації. У Японії та Південній Кореї відбудова перейшла у модернізацію завдяки

державній промисловій політиці, інвестиціям, розвитку експорту, технологічному оновленню та дисциплінованому використанню зовнішніх ресурсів. Натомість досвід Іраку, Лівану та Афганістану показав, що значні фінансові вливання не забезпечують стійкого результату за умов безпекової нестабільності, слабких інститутів, корупції, фрагментації влади й зовнішньої залежності.

На основі узагальнення історичних кейсів виокремлено три траєкторії повоєнної реконструкції: стабілізаційну, модернізаційно-розвиткову та фрагментовану. Для України найбільш релевантною є модернізаційно-розвиткова траєкторія, однак її реалізація можлива лише за умови поєднання безпекових гарантій, державної спроможності, прозорого управління ресурсами, приватних інвестицій, розвитку людського капіталу й інтеграції у європейський економічний простір.

Аналіз сучасного стану України засвідчив, що економіка входить у процес майбутньої відбудови з поєднанням значних руйнувань і збережених адаптаційних можливостей. Основними обмеженнями є втрати інфраструктури та виробничих активів, демографічні втрати, дефіцит робочої сили, фіскальна залежність від зовнішнього фінансування, інвестиційна невизначеність і територіальна нерівномірність руйнувань. Водночас збереження державної керованості, фінансової системи, міжнародної підтримки, підприємницької адаптивності та євроінтеграційного курсу створює основу для переходу від воєнної стабілізації до повоєнного розвитку.

Стратегія відбудови України має спиратися на продуктивне інвестиційне нагромадження, розвиток переробної промисловості, модернізацію критичної інфраструктури, оборонно-технологічне оновлення, енергетичну й логістичну стійкість, повернення та розвиток людського капіталу. Економетричне оцінювання уточнило цю логіку: найбільш стійкий позитивний зв'язок із темпами економічного зростання має валове нагромадження капіталу, а частка переробної промисловості у базовій моделі також пов'язана з вищою динамікою зростання. Вплив експорту, прямих іноземних інвестицій та

інфляції не є автоматичним і залежить від структури виробництва, макрофінансової стабільності, інституційного середовища й державної координації.

Міжнародна співпраця у процесі реконструкції України має бути спрямована не на підтримання постійної залежності від зовнішньої допомоги, а на посилення внутрішньої спроможності економіки. Європейська інтеграція, Ukraine Facility, координація донорської підтримки, використання доходів від заморожених російських активів, страхування воєнних ризиків і залучення приватного капіталу мають працювати як елементи інвестиційного партнерства. Їхній довгостроковий ефект залежатиме від зв'язку з національними пріоритетами, інституційними реформами, розвитком виробництва та інтеграцією України у виробничі й фінансові механізми ЄС.

Повоєнне відновлення України має бути не компенсаційним, а модернізаційним. Його стратегічною метою є не повернення до довоєнної структури економіки, а формування продуктивнішої, стійкішої, технологічно оновленої та інституційно спроможної господарської системи. Такий підхід дає змогу перетворити відбудову з процесу ліквідації наслідків війни на основу довгострокового економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benmelech E., Monteiro J. The Economic Consequences of War. NBER Working Paper No. 34389. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 2025.
2. ICRC. How Does Law Protect in War? Classification of Conflict. Geneva : ICRC, 2016. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/classification-conflict (дата звернення: 20.04.2026).
3. Gleditsch N. P., Wallensteen P., Eriksson M., Sollenberg M., Strand H. Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset. Journal of Peace Research. 2002. Vol. 39, No. 5. P. 615–637.
4. Rother B. et al. The Macroeconomic Costs of Conflict. IMF Working Paper No. 20/110. Washington : International Monetary Fund, 2020.
5. IMF. The Macroeconomics of Conflicts and Recovery. World Economic Outlook. April 2026. Chapter 3. Washington : International Monetary Fund, 2026.
6. Mankiw N. G. Principles of Economics. 8th ed. Boston : Cengage Learning, 2018. 888 p.
7. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics. 1956. Vol. 70, No. 1. P. 65–94.
8. Filipowicz K., Krawiec A., Tokarski T. War and Economic Growth: An Analysis Based on Extended Solow Model. Defence and Peace Economics. 2025. Vol. 36, No. 6. P. 825–839.
9. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London : Macmillan, 1936.
10. Keynes J. M. How to Pay for the War. London : Macmillan, 1940.
11. Barro R. J. Output Effects of Government Purchases. Journal of Political Economy. 1981. Vol. 89, No. 6. P. 1086–1121.
12. Gordon R. J., Krenn R. The End of the Great Depression 1939–41: Policy Contributions and Fiscal Multipliers. NBER Working Paper No. 16380. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 2010.

13. Hicks J. R. Mr. Keynes and the “Classics”: A Suggested Interpretation. *Econometrica*. 1937. Vol. 5, No. 2. P. 147–159.
14. Sarasa-Flores D., García-Serrador A., Ulloa-Ariza I. Buy Guns or Buy Roses?: EU Defence Spending Fiscal Multipliers. *SUERF Policy Brief*. 2025.
15. Cerra V., Saxena S. C. Growth Dynamics: The Myth of Economic Recovery. *American Economic Review*. 2008. Vol. 98, No. 1. P. 439–457.
16. Guerrieri V., Lorenzoni G., Straub L., Werning I. Macroeconomic Implications of COVID-19: Can Negative Supply Shocks Cause Demand Shortages? *American Economic Review*. 2022. Vol. 112, No. 5. P. 1437–1474.
17. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 152 p.
18. Williamson O. E. *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*. New York : Free Press, 1975. 286 p.
19. Acemoglu D., Robinson J. A. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York : Crown Publishers, 2012. 529 p.
20. Garfinkel M. R., Skaperdas S. Economics of Conflict: An Overview. *Handbook of Defense Economics*. 2007. Vol. 2. P. 649–709.
21. Collier P., Hoeffler A. Greed and Grievance in Civil War. *Oxford Economic Papers*. 2004. Vol. 56, No. 4. P. 563–595.
22. Collier P. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 224 p.
23. Keen D. *The Economic Functions of Violence in Civil Wars*. Oxford : Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies, 1998. 88 p.
24. Broadberry S., Harrison M. *The Economics of the World Wars*. Warwick : University of Warwick, 2008. 27 p. URL: <https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/mharrison/public/worldwars2008.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).
25. Harrison M. *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison* / ed. by M. Harrison. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 307 p.

26. Ruttan V. W. *Is War Necessary for Economic Growth? Military Procurement and Technology Development*. New York : Oxford University Press, 2006. 232 p.
27. Collier P. *On the Economic Consequences of Civil War*. *Oxford Economic Papers*. 1999. Vol. 51, No. 1. P. 168–183.
28. UNESCO. *The Hidden Crisis: Armed Conflict and Education*. EFA Global Monitoring Report 2011. Paris : UNESCO, 2011. 416 p.
29. Blattman C., Miguel E. *Civil War*. *Journal of Economic Literature*. 2010. Vol. 48, No. 1. P. 3–57.
30. Rother B. et al. *The Economic Impact of Conflicts and the Refugee Crisis in the Middle East and North Africa*. Washington : International Monetary Fund, 2016. 39 p.
31. Barakat S., Zyck S. A. *The Evolution of Post-conflict Recovery*. *Third World Quarterly*. 2009. Vol. 30, No. 6. P. 1069–1086.
32. Barakat S. *After the Conflict: Reconstruction and Development in the Aftermath of War*. London : I.B. Tauris, 2005. 352 p.
33. Hallegatte S., Rentschler J., Walsh B. *Building Back Better: Achieving Resilience through Stronger, Faster, and More Inclusive Post-Disaster Reconstruction*. Washington, D.C. : World Bank, 2018. 207 p.
34. *Post-Conflict Reconstruction Task Framework*. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies ; Association of the United States Army, 2002. 127 p.
35. *Post-Conflict Reconstruction: The Role of the World Bank*. Washington, D.C. : World Bank, 1998. 110 p.
36. *International Support to Post-Conflict Transition: Rethinking Policy, Changing Practice*. Paris : OECD Publishing, 2012. 108 p.
37. Paris R. *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 304 p.
38. Collier P., Hoeffler A., Söderbom M. *Post-Conflict Risks*. *Journal of Peace Research*. 2008. Vol. 45, No. 4. P. 461–478.

39. De Long J. B., Eichengreen B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. NBER Working Paper No. 3899. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 1991. 66 p.
40. Bolt J., van Zanden J. L. Maddison Project Database 2023. Groningen : Groningen Growth and Development Centre, 2024. URL: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/> (дата звернення: 20.04.2026).
41. The Marshall Plan: Lessons Learned for the 21st Century / ed. by E. Sorel, P. C. Padoan. Paris : OECD Publishing, 2008. 139 p.
42. Marshall Plan (1948). National Archives. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/marshall-plan> (дата звернення: 20.04.2026).
43. Adler J. H. The End of the Postwar Period. Washington, D.C. : International Bank for Reconstruction and Development, 1953.
44. Crafts N. The Marshall Plan: A Reality Check. CAGE Online Working Paper Series. No. 49. Coventry : Department of Economics, University of Warwick, 2011. 16 p.
45. Eichengreen B. Economic Recovery in Post-World War II West Germany. EconPol Forum. 2023. Vol. 24, No. 2. P. 26–30.
46. OECD. OECD Economic Surveys: Japan 1964. Paris : OECD Publishing, 1964. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-japan-1964_eo_surveys-jpn-1964-en.html (дата звернення: 20.04.2026).
47. Okazaki T. Japan's Graduation from a Middle Income Country: Industrial Policy, Resource Reallocation and Structural Change. CREPE Discussion Paper. Tokyo : University of Tokyo, 2018.
48. Hamada K., Kasuya M. The Reconstruction and Stabilization of the Postwar Japanese Economy: Possible Lessons for Eastern Europe. Center Discussion Paper No. 672. New Haven : Yale University, Economic Growth Center, 1992.
49. Johnson C. MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975. Stanford : Stanford University Press, 1982. 393 p.

50. Okazaki T. Industrial Policy in Japan: 70-Year History since World War II. Research Institute of Economy, Trade and Industry, 2017. URL: <https://www.rieti.go.jp/en/papers/contribution/okazaki/06.html> (дата звернення: 20.04.2026).
51. Akamatsu K. A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries. *The Developing Economies*. 1962. Vol. 1, No. 1. P. 3–25.
52. Evans P. *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*. Princeton : Princeton University Press, 1995. 323 p.
53. Economic Growth of Postwar Japan. *The Developing Economies*. 1962. URL: https://www.ide.go.jp/library/English/Publish/Periodicals/De/pdf/62_02_01.pdf (дата звернення: 20.04.2026).
54. Frank C. R., Kim K. S., Westphal L. E. *Foreign Trade Regimes and Economic Development: South Korea*. New York : National Bureau of Economic Research, 1975.
55. Korea Development Institute. *Overview of Official Foreign Assistance: 1950–60*. Seoul : KDI School of Public Policy and Management, 2014.
56. Amsden A. H. *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization*. New York : Oxford University Press, 1989. 379 p.
57. Yoo B. J. Korea's Rapid Export Expansion in the 1960s: How It Began. *KDI Journal of Economic Policy*. 2017. Vol. 39, No. 2. P. 1–23.
58. World Bank. *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*. New York : Oxford University Press for the World Bank, 1993. 389 p.
59. Matsunaga H. *The Reconstruction of Iraq after 2003: Learning from Its Successes and Failures*. Washington, D.C. : World Bank, 2019.
60. Special Inspector General for Iraq Reconstruction. *Learning from Iraq: A Final Report from the Special Inspector General for Iraq Reconstruction*. Washington, D.C. : SIGIR, 2013.
61. International Monetary Fund. *Iraq: 2024 Article IV Consultation – Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Iraq*. IMF Country Report No. 24/128. Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2024.

62. World Bank. Lebanon: Stabilization and Reconstruction. Report No. 11011-LE. Washington, D.C. : World Bank, 1993.
63. World Bank. Lebanon: Financial Policy for Stabilization, Reconstruction and Development. Report No. 13183-LE. Washington, D.C. : World Bank, 1994.
64. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction. What We Need to Learn: Lessons from Twenty Years of Afghanistan Reconstruction. Arlington, VA : SIGAR, 2021.
65. World Bank. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (дата звернення: 20.04.2026).
66. Національний банк України. Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2025 році. Київ : Національний банк України, 2026. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2025-rotsi> (дата звернення: 20.04.2026).
67. KSE Institute. Losses of Ukraine's Economy Estimated at USD 1.7 Trillion in Lost Revenue by End-2026. Kyiv : Kyiv School of Economics, 2026. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/losses-of-ukraine-s-economy-estimated-at-1-7-trillion-in-lost-revenue-by-end-2026-kse-institute/> (дата звернення: 20.04.2026).
68. Національний банк України. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції в січні 2026 року. Київ : Національний банк України, 2026. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-v-sichni-2026-roku> (дата звернення: 20.04.2026).
69. World Bank. Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5): February 2022 – December 2025. Washington, D.C. : World Bank, 2026. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-fifth-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna5-february-2022-december-2025> (дата звернення: 20.04.2026).
70. National Bank of Ukraine. Monthly Business Outlook Survey. January 2026. Kyiv : National Bank of Ukraine, 2026. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Business_survey_m_2026_01_eng.pdf (дата звернення: 20.04.2026).

71. Міністерство фінансів України. In 2025, Ukraine's Ministry of Finance Secured USD 52.4 Billion in External Financing, More than 70% of Which Came from Revenues Generated by Frozen Russian Assets. Київ : Міністерство фінансів України, 2025. URL: https://mof.gov.ua/en/news/in_2025_ukraines_ministry_of_finance_secured_524_billion_in_external_financing_more_than_70_of_which_came_from_revenues_generated_by_frozen_russian_assets-5520 (дата звернення: 20.04.2026).
72. International Organization for Migration. Ukraine Internal Displacement Report. General Population Survey. Round 22. January 2026. Geneva : IOM, 2026. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine> (дата звернення: 20.04.2026).
73. UNHCR. Ukraine Situation: UNHCR's 2026 Plans and Financial Requirements. Geneva : UNHCR, 2026. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/download/120716> (дата звернення: 20.04.2026).
74. World Bank. Monitoring Living Conditions in Ukraine: Fall 2025 Update. Washington, D.C. : World Bank, 2025. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/7a038d8198d79e7979898da40195c73b-0080012025/original/Listening-to-Ukraine-Update-Fall-2025.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).
75. European Commission. EU Opens Accession Negotiations with Ukraine. Brussels : European Commission, 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-opens-accession-negotiations-ukraine-2024-06-25_en (дата звернення: 20.04.2026).
76. Ukraine Facility. Ukraine Plan 2024–2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/en/home/> (дата звернення: 20.04.2026).
77. Council of the European Union. EU Financial Assistance to Ukraine. Brussels : Council of the European Union, 2026. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine-solidarity-financial-support/> (дата звернення: 20.04.2026).

78. Ukraine Donor Platform. About the Ukraine Donor Platform. URL: <https://ukrainedonorplatform.com/about/> (дата звернення: 20.04.2026).
79. European Commission. Ukraine Investment Framework. Brussels : European Commission, 2026. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/countries/ukraine/ukraine-investment-framework_en (дата звернення: 20.04.2026).
80. MIGA. MIGA's Ukraine Response. Washington, D.C. : Multilateral Investment Guarantee Agency, 2026. URL: <https://www.miga.org/migas-ukraine-response> (дата звернення: 20.04.2026).
81. Кабінет Міністрів України. Україна починає страхувати своїх інвесторів від воєнних та політичних ризиків. Київ : Кабінет Міністрів України, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-pochynaie-strakhuvaty-svoikh-investoriv-vid-voiennykh-ta-politychnykh-ryzykiv> (дата звернення: 20.04.2026).
82. OECD. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html (дата звернення: 20.04.2026).
83. UNICEF. More than 340 Educational Facilities Damaged or Destroyed in Ukraine This Year. Kyiv : UNICEF Ukraine, 2025. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/more-340-educational-facilities-damaged-or-destroyed-ukraine-year> (дата звернення: 20.04.2026).

ДОДАТКИ

Таблиця А.1

**Порівняльна характеристика підходів до визначення поняття повоєнної
відбудови**

Автор / джерело	Визначення повоєнної відбудови
Світовий банк	Повоєнна реконструкція — відновлення базових функцій держави, інфраструктури, економічної активності та соціальних умов після конфлікту.
OECD	Відбудова — процес, що поєднує відновлення державної спроможності, координацію допомоги, управління ризиками та перехід до стійкого розвитку.
CSIS / AUSA	Постконфліктна реконструкція — послідовність дій від стабілізації до трансформаційного переходу й формування умов для довгострокового розвитку.
P. Collier	Постконфліктне відновлення має зменшувати ризик повторення конфлікту через зростання, зайнятість, інституційне зміцнення та безпекову стабілізацію.
S. Barakat	Відбудова охоплює фізичну реконструкцію, житло, громади, зайнятість, соціальні зв'язки та повернення умов нормального життя після насильства.

Джерело: складено автором на основі [31; 32; 34; 35; 36; 38]

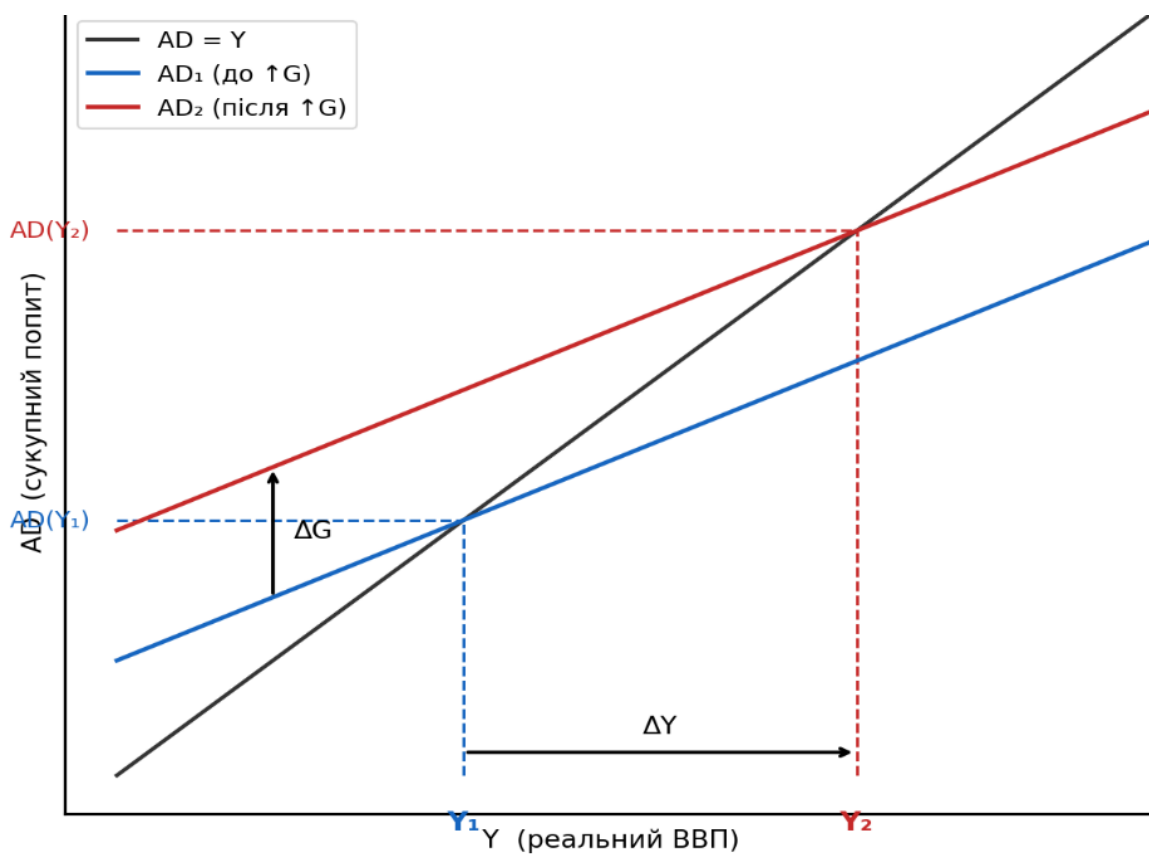

Рис. Б.1. Кейнсіанський хрест: мультиплікативний ефект воєнних видатків

Джерело: складено автором на основі [9].

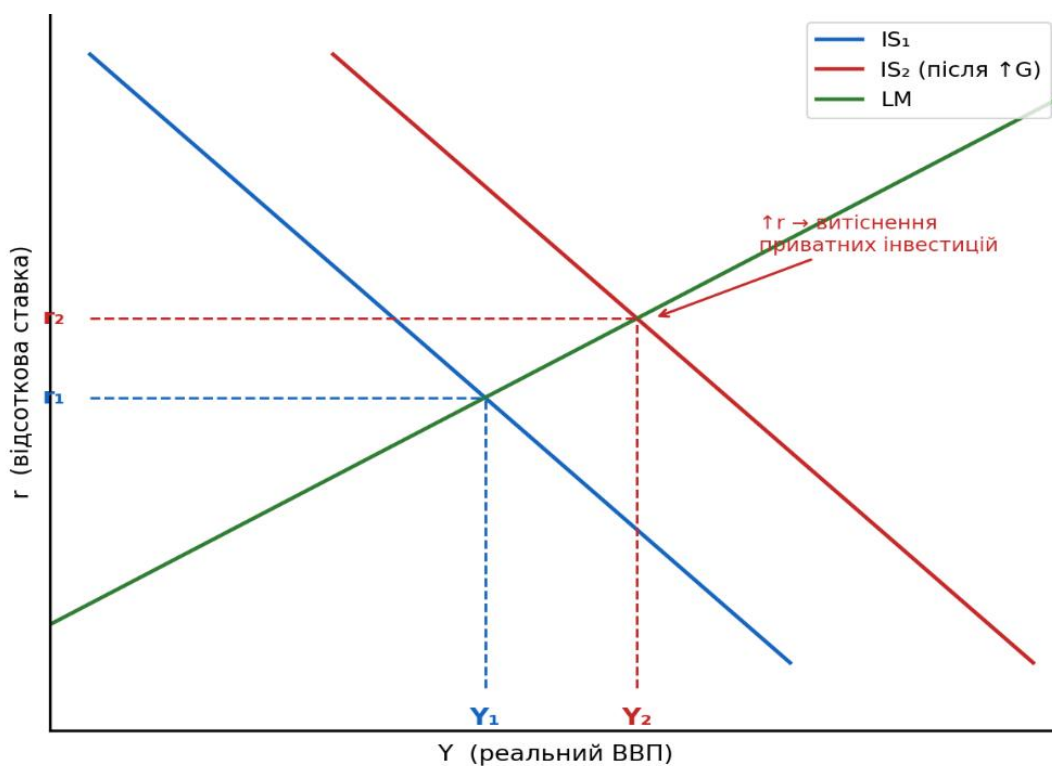

Рис. В.1. Модель IS–LM: зсув кривої IS внаслідок зростання воєнних видатків та ефект витіснення приватних інвестицій

Джерело: складено автором на основі [13].

Таблиця Г.1

Порівняльна характеристика основних типів повосенної відбудови

Критерій	Модель		
	Стабілізаційна	Модернізаційно-розвиткова	Фрагментована / невдала
Історичні приклади	Західна Європа; окремо – Західна Німеччина	Японія; Південна Корея	Ірак; Афганістан; Ліван
Стартова ситуація	Руйнування були значними, однак базова промислова, адміністративна й правова основа здебільшого збереглася. Тому завдання полягало не у створенні економіки з нуля, а у відновленні її нормального функціонування.	Після війни країни мали різні вихідні умови, але в обох випадках реконструкція вимагала більше, ніж фізичного ремонту активів. Йшлося про зміну виробничої структури, подолання ресурсних обмежень і створення нових джерел конкурентоспроможності.	Руйнування поєднувалися зі слабкою або розколотою державністю, безпековими ризиками, політичною фрагментацією, корупцією чи борговою залежністю. У таких умовах навіть значні ресурси не створювали достатньої внутрішньої опори для відновлення.
Як працює відбудова	Зовнішня допомога розблокувала критичний імпорт, послаблювала дефіцити й підтримувала валютно-фінансову стабілізацію. Водночас вирішальними залишалися внутрішні реформи,	Держава координувала промислові пріоритети, кредит, валютні ресурси, технологічне запозичення та експортну орієнтацію. Приватний сектор залишався носієм виробництва й інвестицій, але діяв у межах дисциплінованої системи стимулів.	Донорські програми, інфраструктурні проекти або зовнішнє адміністрування частково компенсували втрати, але часто діяли поряд зі слабкими національними інститутами. Через це реконструкція розпадалася на окремі проекти й

	повернення ринкових стимулів і міждержавна координація.		не формувала цілісної економічної траєкторії.
Ключова умова результативності	Наявність інституційної та управлінської спроможності, яка дає змогу швидко перетворити зовнішні ресурси на відновлення виробництва й торгівлі.	Здатність поєднати зовнішній імпульс із внутрішньою стратегією розвитку, спрямованою на виробниче ускладнення, технологічне навчання й довгострокову продуктивність.	Безпека, легітимна державна влада, підзвітність і здатність координувати ресурси. За їх відсутності зовнішня допомога може підтримувати поточне виживання, але не переходить у самопідтримуваний розвиток.
Типовий результат	Повернення до стійкого функціонування економіки та відновлення зростання без радикальної зміни виробничої моделі.	Перехід від реконструкції до індустріальної модернізації та поступового входження у світові ринки з продукцією вищої доданої вартості.	Часткове або нестійке відновлення, висока залежність від зовнішніх акторів і відсутність переходу до довгострокового зростання.

Джерело: складено автором

Таблиця Д.1

**Промислове виробництво в окремих країнах Західної Європи у 1948,
1951 та 1952 рр., індекс довоєнного рівня = 100**

Країна	Індекс довоєнного рівня = 100		
	1948	1951	1952
Австрія	93	166	169
Бельгія	98	116	112
Данія	130	156	148
Фінляндія	137	182	170
Франція	102	128	134
Німеччина	62	135	145
Італія	99	143	146
Нідерланди	114	145	148
Норвегія	125	149	149
Швеція	149	167	164
Велика Британія	110	129	125

Джерело: складено автором на основі [43].

Таблиця Е.1

Основні соціально-демографічні наслідки війни для економіки України

Напрямок впливу	Орієнтовна оцінка	Економічне трактування для відбудови
Внутрішнє переміщення населення	близько 3,7 млн осіб	Переміщення населення змінює регіональний попит на житло, робочі місця, соціальні послуги та інфраструктуру; навантаження на громади розподіляється нерівномірно.
Тривале перебування українців за кордоном	близько 5,7 млн осіб у статусі тимчасового захисту або біженців	Відтік населення звужує внутрішню пропозицію праці та підвищує ризик неповернення частини кваліфікованих кадрів, особливо у секторах, потрібних для реконструкції.
Повернення після переміщення	понад 4,4 млн осіб	Повернення населення створює додатковий попит на житло, місцеву інфраструктуру, робочі місця та соціальну адаптацію, тому воно має враховуватися у плануванні відбудови громад.
Дефіцит кадрів у критичних секторах	найбільш відчутний у транспорті, промисловості, будівництві, логістиці, медицині та енергетиці	Брак працівників може стримувати темпи реконструкції навіть за наявності фінансування, оскільки відновлення інфраструктури й виробництва потребує конкретних професійних компетенцій.
Зростання бідності домогосподарств	близько 36,9 % у 2025 р.	Погіршення матеріального становища населення звужує внутрішній попит і водночас збільшує потребу в соціальній підтримці, що ускладнює баланс між стабілізаційними та розвитковими видатками.
Освітні втрати й перервана професійна траєкторія	накопичуються через переміщення, руйнування інфраструктури та перерви в навчанні	Переривання навчання і професійного розвитку знижує майбутню продуктивність, послаблює людський капітал і може обмежувати довгостроковий потенціал економічного зростання.

Джерело: складено автором на основі даних [72; 73; 74; 82; 83]